

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF. DR.
NECATİ ÖNER
ARMAĞANI

CİLT : XL



ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF. DR.
NECATİ ÖNER
ARMAĞANI



Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

TERTİP HEYETİ
PROF. DR. SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY
DOÇ. DR. RECEP KILIÇ

ISBN: 975 - 482 - 492 - 4

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

TAKDİM

Ülkemizde bir türlü anlam veremediğim tuhaf alışkanlıklarımızdan birisi de, alanında temayüz etmiş ve değerli hizmetler vermiş insanların öldükten sonra takdir edilmeleri, ne büyük değer olduklarının ancak o zaman farkına varılması hadisedir. 35-40 yıl hizmet ettikten sonra aktif hayattan çekilen nice değerler bir köşede unutulur; öldükten sonra birden hatırlanır ve büyük hizmetler yaptığı anlatılır, nadiren de olsa adına armağan dediğimiz yayınlarla hakkı teslim edilmeye çalışılır.

Sonuçta kendisi ile ilgili hiçbir şey yapılmayanlara göre bu da olumlu bir davranıştır. Gecikmeli de olsa, bir hakkın teslimi olması açısından olumlu bir davranış olarak değerlendirilebilir.

Şüphesiz olması gereken, bu müstesna şahsiyetlerin, hayatta iken kendileri ile ilgili bu değerlendirmelerin yapılmasıdır. Gelenek bu istikâmette oluşursa herhalde çok daha isabetli olur.

Olması gerektiğini ifade ettiğimiz bu üslubun güzel bir örneği elimizdeki kitapla verilmektedir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 40 yılı aşkın öğretim üyesi ve yönetici olarak hizmet veren Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, dostları ve öğrencileri, bir vefa örneği olarak emek mahsulü bu eseri meydana getirdiler. Prof. Öner'i değişik yönleri ile, özellikle felsefe alanında ülkeye yaptığı ve yapmaya devam ettiği hizmetleri ile unutulmazlar arasına soktular. Şifahi ifade ve övgüler uçar gider, ama yazılı dökümanlar nesilden nesile intikâl eder, sonsuza dek bâki kalır.

Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, eski ve yeni öğrencileri onu çeşitli yönleri ile değerlendirdiler ve sonuçta felsefi ağırlıklı ve muhtevallı bir eser ortaya çıktı. Bu eserin yıllarca hizmet verdiği İlahiyat Fakültesi yayınları arasında yayınlanması en uygun yoldu. Nitekim öyle oldu; Üniversitemizin onayı ile eser elinize ulaşmış oldu. Bu ilgi ve yaklaşımı dolayısı ile Sayın Rektörümüze ve Üniversitesi Yayın Komisyonu ile Yönetim Kurulu Üyelerine şükranlarımı sunarım. Baskıyı gerçekleştiren Üniversitemiz matbaasının değerli yönetici ve çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim.

Yeni ve olması gereken bir gelenek oluşturması dileği ile okuyucuya saygı ile sunulur.

*Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu
Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dekanı*

PROF. DR. NECATİ ÖNER'E SAYGI!

Osmanlının en büyük şâiri kabul edilen Bâkî

*Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yârân sâf sâf!*

diyor. Koca Bâkî bile zımnem, hayatta kadrinin iyi bilinmediğinden şikayet ediyor. Ferid Kam da:

*Sağlığında nice ehl-i hünerin
Bir tutam tuz bile konmaz aşına
Evvel ânu öldürürler acından
Sonra bir Türbe dikerler başına*

diyerek insanların kadir bilmezliğinden, kıymetleri heba etmelerinden, nankörlükten ve vefasızlıktan şikayet etmektedir.

Başka toplumlar nasıldır? Bilmem, ama bizim toplumumuzda vefasızlık ve kadirbilmezlik eskiden beri şikayet edilecek kadar yaygın sayılır.

Daha erken dönemlerde Üniversitelerimizde büyük hizmetler görmüş çok değerli hocaların adına çıkarılan armağanların büyük bir kısmı, onların vefatlarından sonra çıkarılmıştır. Armağan edilen değerlerin haberi olmadıktan, vefalılığın hazzını tatmadıktan sonra, armağanın değeri ne olacaktır?

İşte bu düşüncelerle Prof. Dr. Necati ÖNER hocamızın yarım asra varan hasbî (karşılıksız) hizmetlerinin hatırlanmasına vesile olması için bir "Armağan Kitabı" hazırlamayı düşündüm. Bana Doç. Dr. Recep KILIÇ her bakımdan yardımcı oldu. Türkiye'deki 70 kadar seçkin felsefeciyeye ve hocanımdan diğer bazı dostlarına haber verip yazı istedik. Hepsini memnuniyetle katılabileceklerini söyledi. Fakat bir kısım arkadaş, mazeretleri sebebiyle katılamadı. Zaman ayırıp çok değerli yazılar gönderen arkadaşların hepsine kalbî teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Neticede hocamıza lâayık kalıcı, muhtevalı büyük bir kitap meydana geldi.

Kitabın yayımlanması için Gazi Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Enver Hasanoğlu alâka gösterdi. Üniversite adına yayımlayabileceğini söyledi. Fakat Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU, 'bu kitabı neşretmek bize düşen bir vazifedir' diye kitaba el koydu. Derhal Rektör Sayın Prof. Dr. Günal AKBAY ile görüşüp karar çıkarttı. Sayın Dekana ve Sayın Rektör AKBAY'a da bu sıcak alâkadan dolayı teşekkür ederim. Her bakımdan örnek bir hareket ve örnek bir kitap oldu. Bu, muhterem ÖNER'e, lâyük olduğu saygının küçük bir nişanesidir. Nice nice yıllara!... Derin saygılarımızla...

Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY

İÇİNDEKİLER

Sayfa

HAYATI, ESERLERİ VE HAKKINDA YAZILANLAR

Araş. Gör. İsmail KÖZ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Biyografisi</i>	3
Doç. Dr. Recep KILIÇ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER ile "Düşüncelerinin Gelişim Seyri" Üzerine Yapılan Mülakat</i>	9
Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY, <i>Felsefe Yapmak ve Necati ÖNER</i>	15
Prof. Dr. Afşar TİMUÇİN <i>Hocamız Necati ÖNER</i>	21
Prof. Dr. Bilal DİNDAR <i>Felsefeyi Sevmek</i>	23
Prof. Dr. Şahin YENİŞEHİRLİOĞLU <i>Kendimle Sesli Bir Konuşma</i>	27
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Sosyal Yönü</i>	35
Prof. Dr. Necmettin TOZLU <i>Felsefeyi Güzelleştiren Adam</i>	39
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Hürriyet Anlayışı</i>	45
Doç. Dr. Vahdettin BAŞÇI <i>Örnek Bir İnsan Hocam Prof. Dr. Necati ÖNER</i>	79
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇÜÇEN <i>Mantığın Kaynağı Problemi</i>	83

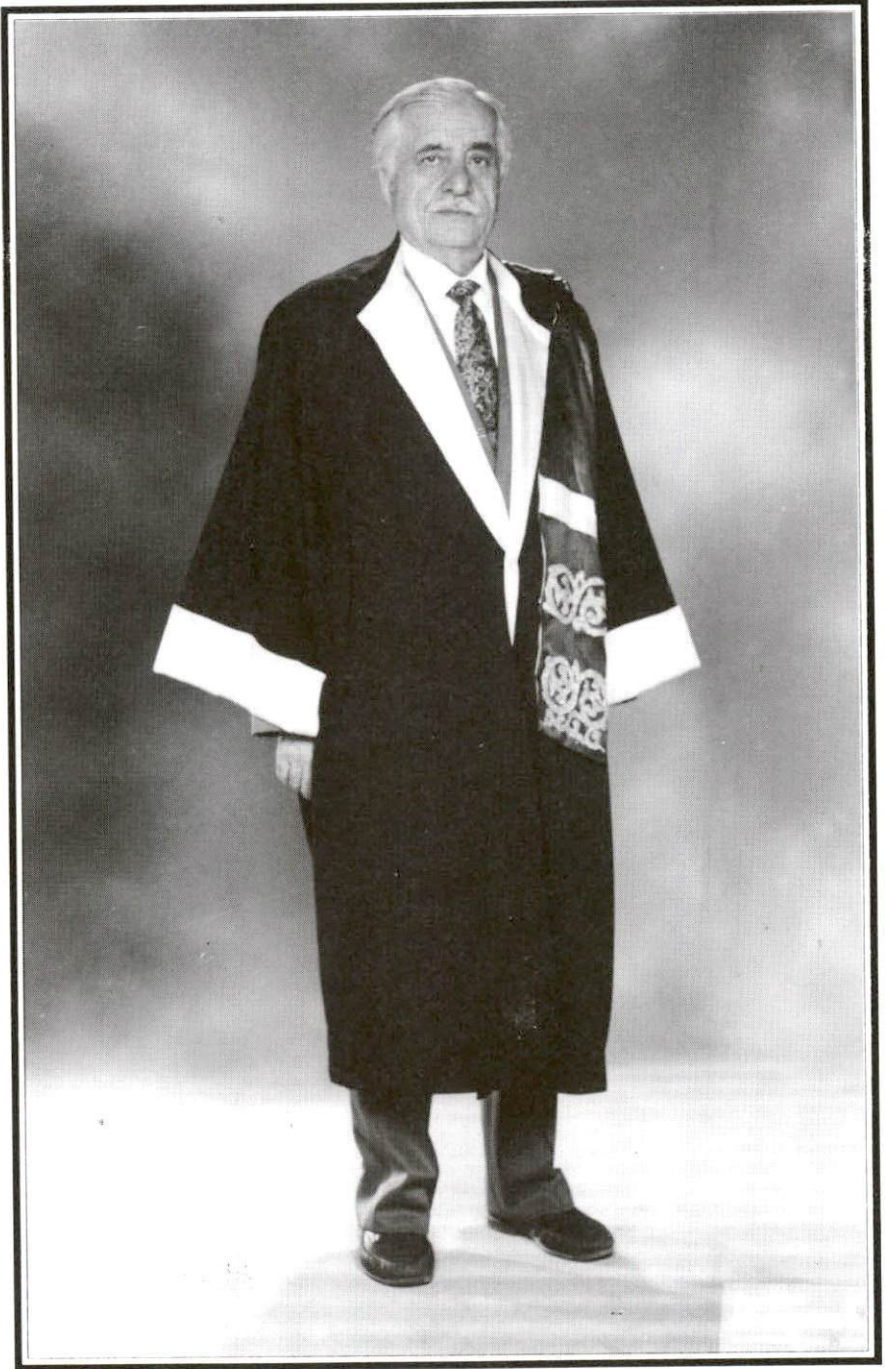
SİSTEMATİK FELSEFE İLE İLGİLİ YAZILAR

Prof. Dr. Teo GRÜNBERG <i>Bilgi Teorisi ve Gettier Problemi</i>	97
Prof. Dr. Abdulkuddüs BİNGÖL <i>İletişim Bağlamında Mantık ve Dil</i>	105
Prof. Dr. Teoman DURALI <i>Tarihin Dayanılmaz Ağırılığı</i>	117

VII

Prof. Dr. Doğan ÖZLEM	
<i>Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihselcilik</i>	127
Prof. Dr. Hüsameddin ERDEM	
<i>Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri</i>	147
Prof. Dr. Hanifi ÖZCAN	
<i>Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım "Temelcilik" ve "İmancılık"</i>	157
Doç. Dr. Hakan POYRAZ	
<i>Ahlaki Özgürleşmenin Önündeki Bir Engel Olarak Fanatizm</i>	177
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM	
<i>Düşünce Özgürlüğü Üzerine</i>	189
Doç. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN	
<i>Edebiyat İle Felsefe İlişkisi Üzerine</i>	195
Doç. Dr. Ayhan BIÇAK	
<i>Tarihin Yapısı ve Kültür Bilimlerindeki Rolü</i>	205
Doç. Dr. Recep KILIÇ	
<i>Din Öğretimini Temellendirme Problemi</i>	215
Yrd. Doç. Dr. Şahin FİLİZ	
<i>İslam Felsefesinde Tanrı Anlayışı Karşısında Bireyin Konumu Problemi</i>	223
Dr. Münir DEDE	
<i>Kapalı Toplum ve İlk İnanışlar</i>	243
J. Ronald ENGEL (Çeviren: İbrahim ÖZDEMİR)	
<i>Sürdürülebilir Kalkınma Ahlakı</i>	255
FELSEFE TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Ömer Naci SOYKAN	
<i>Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi</i>	271
Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR	
<i>Spinoza'nın Natura Naturans ve Natura Naturata Kavramlarının İslâmî Kökenleri</i>	291
Doç. Dr. Nurten GÖKALP	
<i>Beden-Zihin Etkileşimi ve Popper İle Eccles</i>	301
Yrd. Doç. Dr. Ülker ÖKTEM	
<i>Descartes'da Bilginin Kesinliği Problemi</i>	311
Yrd. Doç. Dr. Emel KOÇ	
<i>J.P. Sartre Felsefesinde "Ben-Başkası-İletişim" Problemi</i>	333
BİLİM TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Mübahat Türker-KÜYEL	
<i>"Ulemâ-i Kiram" ve "Tafra-Tehille"</i>	351

Prof. Dr. Esin KAHYA <i>Erzurum'lu İbrahim Hakkı</i>	371
Prof. Dr. Hüseyin AYDIN <i>Kusta B. Luka ve Ruh İle Nefs Arasındaki Ayırım Adlı Kitabı</i>	387
Doç. Dr. Remzi DEMİR <i>Takiyüddin İbn Maruf'un Ondalık Kesirleri Trigonometri ve Astronomiye Uygulaması</i>	403
Doç. Dr. Melek DOSAY <i>Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin "Maarifimiz ve Servet-i İlmiyyemiz" Adlı Eseri</i>	425
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR <i>Kemâlüddin el-Fârîsi ve Tenkih el-Menâzır Adlı Kitabı</i>	433
KÜLTÜR HAYATI İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Mehmet AYDIN <i>"Türk Müslümanlığı" Üstüne Bazı Düşünceler</i>	445
Prof. Dr. Şafak URAL <i>Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey</i>	451
Prof. Dr. Muammer C. MUŞTA <i>Sekülerleşme Laiklik Demokrasi ve Eğitim</i>	461
Doç. Dr. Mehmet AĞÜN <i>1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefi Akımlar</i>	475
Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ <i>Rıza Tevfik ve Felsefesi</i>	499
Dr. Yaşar KALAFAT <i>Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I</i>	511



PROF. DR. NECATİ ÖNER

***HAYATI, ESERLERİ VE
HAKKINDA YAZILANLAR***

PROF. DR. NECATİ ÖNER'İN HÜRRİYET ANLAYIŞI

*Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ**

Hocamın hürriyet anlayışını, "İnsan Hürriyeti, İst. 1982" isimli eseri esas olmak üzere, diğer eser ve makalelerinde, aynı konuyla ilgili görüşlerini araştırarak ortaya koymayı amaçladım. Bunun için, konuyla ilgili tüm eser ve makalelerini fişleyerek işe başladım.

Yaptığım araştırmalar sonunda, ele alınan konuların mantıkî bir tutarlılık ve son derece doyurucu bir açıklıkla ifade edildiğini gördüm. Araştırmam boyunca bu konuyla ilgili olarak ne Immanuel Kant (1724-1804)'daki gibi bazı çelişkilere, ne de Martin Heidegger (1889-1976)'deki gibi bir anlaşılma zorluğuna rastladım. Ele alınan her konunun, açıklanmak için değil, anlaşılma için son derece ikna edici ve açık bir metodla incelenmiş olduğunu takdir ve hayranlıkla söyleyebilirim.

Bu nedenle hocamın hürriyet anlayışını hemen hiçbir yoruma gitmeden, kendi cümleleri ile aktarmayı uygun buldum. Yaptığım aktarmalarda bir noksanlık görülürse bu, hocama değil bana aittir. Okuyucuların bu hususu gözönüne almaları arzu olunur.

Prof. Dr. Necati ÖNER'e göre hürriyet problemi, insan var olduğu sürece bir felsefe problemi olarak kalacak ve üzerinde tartışmalar devam edecektir.⁽¹⁾

İnsan için çeşitli hürriyetlerden bahsedilir. Vicdan hürriyeti, siyasi hürriyet, mülk edinme hürriyeti, ekonomik hürriyet, seyahat hürriyeti v.s.

Sözlüklerde hürriyet kelimesine verilen, "zorlamanın yokluğu, tutuklu olmayan bir varlığın hali, bir eylemde (fiil) bulunma veya bulunmama iktidarı gibi tanımların hiç biri, mantıkçıların 'ağyarını mani efradını câmi' diye nitelendirilen tam ve tümel (küllî) bir tanım değildir"⁽²⁾ diyen

* Ankara Üniversitesi Felsefe Profesörü.

(1) Prof. Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s.7-8.

(2) A.g.e., s.10..

Öner amacının, "hürriyet çeşitlerinin (siyasî, ekonomik, vicdan v.s.) hepsinin temelinde ortak olanı, eğer deyiş yerindeyse, insan hürriyetinin özünü; başka ifadeyle, meselenin felsefî olan yanını belirtmeye çalışmak" olduğunu ifade ediyor.⁽³⁾

Hocam'a göre hürriyet bir yaşantı hali olup duygusal alana aittir. Bu nedenle de herkes için kabul edilebilen bir tanımı yapılamaz. Hürriyetin tanımı, yani tanıtılması onun ... nitelikleri ile değil görünüşleri ile olur. "Ömründe hürriyetsizliğin ne olduğunu hissetmemiş birine hürriyetin ne olduğunu anlatamazsınız (...) Hürriyet üzerinde düşünmek için sağlam dayanak noktası hürriyet veya hürriyetsizliğin tecrübesi olmalıdır."⁽⁴⁾ (...)

Hürriyet çeşitli imkânlar karşısında bahis konusu olabilir. Birçok imkân olmalı ki onlar arasında bir seçim yapıp, şunu istiyorum, şunu istemiyorum diyebilelim. O halde seçme, hürriyetin temel unsurlarından biridir. (...) Seçmeden sonra eylem gelir. İnsan istediğini seçip sonra eylem haline getirdiğinde; başka bir ifadeyle, "yaptığında" kendisini hür hisse-der. (...) O halde bütün insan hürriyetinin temelinde bu iki unsur bulunur: SEÇME ve EYLEM.⁽⁵⁾

SEÇME HÜRRİYETİ

"Seçimsiz bir hürriyet olmayacağı gibi, hürriyetsiz bir seçme de olmaz" diyen Öner, seçmenin herhangi bir sebep veya sebeplerle ilişkisi olup olmadığının tartışma konusu olduğunu ifade eder.⁽⁶⁾

"Birçok imkân karşısında kalındığı zaman hiçbir tercih sebebi olmadan karar verme hürriyetine kayıtsızlık hürriyeti denir" görüşünü belirttikten sonra hocam, bu husustaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: "Hiçbir sebebe bağlı olmadan seçme gücüne sahip olduğumuz kanaatinde olan kayıtsızlık hürriyeti taraftarları, bu gücün neliği hakkında inandırıcı bir açıklama yapmıyorlar. Bu gücü neye bağlamak lazımdır? İradeye mi? Hürriyet iradî bir hareket olduğuna göre, kayıtsızlık hürriyetinde irade gücünün bir rol oynaması gerekir. (...)

İrade, yüksek bir zihin fonksiyonudur⁽⁷⁾. (...) İrade genel bir yetidir. İçinde fikir, fiil (acte), bilinç "consentement" ve zeka kontrolü gibi unsurlar vardır.⁽⁸⁾ (...) Bu durumda kayıtsızlık hürriyetinden kasıt sebpsiz seçme ise, böyle bir hürriyetin mevcudiyetinin savunulması yapılamaz.

(3) A.g.e., s.11

(4) A.g.e., s.12.

(5) A.g.e., s.13.

(6) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s. 18.

(7) A.g.e., s.21.

(8) A.g.e., s.22.

Sebepsiz bir seçmeyi gerektiren fiil, iradeyi, dolayısı ile aklılığı içermediği için burada bir hürriyetten bahsetmek yerinde olmaz."⁽⁹⁾

Böylece sebepsiz bir seçme olmayacağını belirten düşünürümüz, sözkonusu sebepleri de etken ve amaçsal olarak iki kısma ayırır. O, bu iki sebep arasındaki ilişkiyi ise şöyle açıklar: "Seçme fiilinden önce bir amaca yöneliş vardır. Öyle ise seçmede amaçsal sebep rol oynar demektir. Seçimdeki amaçsal sebeplerin nasıl oluştuğu üzerinde düşünülürse, arka⁽¹⁰⁾ plânda seçmede sözkonusu olan sebebin etken sebep olduğu ortaya çıkar. Amaçlar, bende daha önceden kazandırılmış fikirlerdir. İster kişisel tecrübeler, ister çevrenin (aile, okul, kitap v.s...) etkisiyle olsun, bende seçmeden önce, doğruluk, faydalılık, elverişlilik gibi tercih sebebi olabilecek fikirler teşekkül etmiştir. İşte seçmenin asıl sebeplerini önceden kazandırılmış olan bu fikirler teşkil eder. (...)

Seçmede "sebepler" rol oynar. Seçme, sebeplerin bir sonu onların bir eseridir. Şimdi burada sebeple eser arasındaki bağın kipliğine (modalite') bakmak gerekir. Eğer bu bağ zorunluysa, yani sebep zorunlu olarak seçme fiilini tayin ediyorsa ve bu sebepler de dışta ise, o zaman bir insanın hürriyetinden bahsedilemez.⁽¹¹⁾

İki seçenek karşısında birini tercih edip sonuca varıldığında, çok defa insanda memnunluk veya pişmanlık duygusu doğar. İşte bu duygular, seçmedeki sebep sonuç ilişkisinin zorunlu olmadığının işaretidir.⁽¹²⁾

Her iki duygu hali de, insanın seçmede kendisine düşen bir payın bulunduğunu telkin eder. İşte o pay, insan hürriyetidir. (...)

Seçmede sebeple sonuç arasındaki bağın kipliği (modalite') zorunlu değil olumsaldır (Contingent). Bu bağ, içerisinde bir ihtimaliyet (olasılık=probabilite') taşımaktadır. Bu ihtimal insanın seçimdeki payından ileri gelmektedir. (...) Seçmede sebepler sonucu bir ihtimaliyet içinde etkiler.⁽¹³⁾

Doğması ve ölmesi kendi elinde olmadığından seçme hürriyeti insan için sınırlı bir alanda sözkonusu olabilir. Bu durum "insanı, kendini aşan bir varlıkla yüz yüze getirmekte ve sonsuz hürriyete sahip Mutlak bir Varlık'ı düşündürmektedir. (...) Hürriyet meselesi üzerine eğilen akıl için, mutlak hürriyete sahip bir varlığı hesaba katmak kaçınılmaz olur. İster kabulü, ister reddi ile olsun, Mutlak Varlık üzerinde düşünmeden hürriyet meselesi için bir çözüm yolu bulunamaz."⁽¹⁴⁾

(9) A.g.e., s.24.

(10) A.g.e., s.25.

(11) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s. 26-27.

(12) A.g.e., s. 29.

(13) A.g.e., s.30-31.

(14) A.g.e., s. 32.

MUTLAK VARLIK KARŞISINDA HÜRRIYET

Yüce Allah'ın mukaddes kitaplarında şunu yap, bunu yapma diye insana emretmesi de insanın seçme hürriyetine sahip olduğunu açıkça göstermektedir. "Allah günah ve sevabı tayin ederek, insanın neyi seçmesi gerektiğini bildiriyor."⁽¹⁵⁾ Böylece Mutlak Varlık karşısında insan hürriyetinin durumu ortaya çıkıyor. Dolayısıyla işin içine kader problemi giriyor.

Hocam, bu hususta haklı olarak Batılı filozoflardan üç kişinin, teist olarak Descartes'in, Panteist olarak Spinoza'nın, ateist olarak da J.P. Sartre'in görüşlerini belirtiyor.

Teist görüşü temsil eden Descartes'in şu ifadesine yer veriliyor: "Benim Tanrı adından anladığım şudur: O, sonsuz, ebedî, değişmez, bagimsiz, her şeyi bilir, her şeye gücü yeter bir cevherdir. Ve varolan bütün şeyler O'nun tarafından yaratılmış ve meydana getirilmiştir."

Descartes'e göre insanın algıladıklarının ve bildiklerinin bir hayâl olmayışı Tanrı'nın onu aldatmamış olmasındandır. Descartes, felsefesinin ilk adımını "düşünüyorum o halde varım" la attıktan sonra Tanrı'nın varlığını kabul etmekle⁽¹⁶⁾ şuradan hareket etmesine ragmen solipsist olmanın kurtulup, gerçekçi (realist) oluyor. Görülüyor ki Descartes felsefesinin temeli Tanrı'nın varlığıdır. Onu kaldırırsanız, sistem tamamıyla çöker.⁽¹⁷⁾

Descartes şöyle diyor: "Tanrı'nın beni aldatmasına aslî imkân yoktur. çünkü her hile ve aldatmada bir nevi olgunsuzluk ve eksiklik bulunur. (...) Aldatmak istemek şüphesiz zaaf ve kötülüğe delâlet eder. Bu ise Tanrı'da bulunmaz."

Yanlış yapmanın sebebi insandır. Tanrı insana doğruyu eğriden ayırma yetisi vermiştir. Yanlışlığın sebebi bu yetinin sonsuz olmamasındandır. Yanlışlık irade ile müdrikenin bir arada iş görmesinden ileri geliyor. (...) Yanlışın sebebi Tanrı'nın insana verdiği hürriyetin kötü kullanılmasıdır. O da insanın mükemmel olmamasının, eksikliğinin bir eseridir. Eksiksiz olan, mükemmel olan yalnız Tanrı'dır.⁽¹⁸⁾

Descartes'e göre mutlak olarak hür olan yalnız Tanrı'dır. Tanrı, insana kendi iradesine denk bir irade vermiştir. İşte bu sayededir ki insan hürdür. İnsan iradesinin kendisine Tanrı tarafından verilmiş olması ve insanın onu kullanma gücünün sınırlı bulunuşu dolayısıyla, insan hürriyeti

(15) Prof.Dr. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İst. 1982, s. 140.

(16) A.g.e., s.34.

(17) A.g.e., s. 35

(18) A.g.e., s.37.

mutlak değildir. Descartes'e göre insan hürdür, bu hürlüğü Tanrı sayesinde. O'nun bir lutfu, bir hidayetidir."⁽¹⁹⁾

Panteist görüşü temsil eden Spinoza'da tek cevher vardır, o da Tanrı'dır. Her şey Tanrıdır. Tanrı'nın dışında hiçbir şey yoktur. Tanrı her şeyin nedenidir. Tek hür sebep Tanrı'dır. Her şey Tanrı'dan sudur etmiştir.

Koyu bir determinist olan Spinoza, tabiatta olup biten her şeyin Tanrı tarafından tayin edildiği ve onların da zorunlu olduğu kanaatindedir.⁽²⁰⁾ Spinoza'ya göre ruhta mutlak yahut hür bir irade yoktur. Fakat ruhun şu veya bu isteği bir sebeple tayin edilmiş ve sonsuza dek böyle gider.

Spinoza'ya göre hür insan yalnız aklın emirlerine göre yaşayan insandır. İnsanın hür olması akla uyması ile mümkündür. Bu ise tabiata uygun olarak yaşamaktır."⁽²¹⁾

Ateist görüşü temsil eden J.P. Sartre ise, "insan hürriyetini, Allah'ın varlığını inkârla temellendirmeye çalışıyor. (...) Sartre birbirinden farklı iki varlık türü kabul ediyor. En soi (kendinde) ve pour soi (kendisi için) varlık. İnsan pour soi varlıktır. Pour soi varlıkta varoluş (existence), öz (essence)'den önce gelir. "Pour soi" varlıkta varoluşun özden önce gelişi, onun hür olmasının bir gereğidir."⁽²²⁾

Sartre'a göre insan önce dünyada mevcut olur, sonra tanımlanır. İnsanı tasarlayacak bir Tanrı olmadığı için insan tabiatı denen bir şey yoktur. İnsan tabiatı olmadığı için de insan kendisini meydana getirmiştir. Hiçbir destek ve yardım olmaksızın insan kendini icat etmeye mahkum edilmiştir.

"İnsan ilkin bir projedir. Bu proje seçerek, yaşayarak gerçekleşecek ve böylece özünü meydana getirecektir. İnsanı fiile iten, harekete getiren projeleridir."⁽²³⁾ (...) Bir insanın şu ya da bu olmasının sebebi, seçimi yapan kendisidir."⁽²⁴⁾

Sartre insana tam ve sınırsız bir hürriyet tanıırken de çelişkiden kurtulamıyor. İnsan seçmede hür ama, her şeyi seçmeye muktedir değil! Varolmayı seçmiyor. O terkedilmiş, atılmıştır. Hürriyetini durdurmayı da

(19) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1985, s.38-39.

(20) A.g.e., s.40

(21) A.g.e., s.42.

(22) A.g.e., s.43.

(23) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s.45.

(24) A.g.e., s.46

seçemiyor! İnsan hürriyetine kendisinden başka sınır tanımayan Sartre, hürriyetin başlangıcını ve sonucunu dışarıda bırakıyor. İşte çelişki buradadır."⁽²⁵⁾

Batılı filozofların hürriyet ve kader anlayışı kısaca belirtildikten sonra İslâm'da hürriyet ve kader anlayışı kısaca ele alınıyor. Burada Cebriye, Kaderiye ve Ehl-i Sünnet'in görüşlerine yer veriliyor.

Kurucusu Cehm b. Safvan (Ö.M.745) olarak bilinen Cebriye'ye göre insan hür değildir. "Onda bir irade kudreti yoktur. İnsanın hareketleri tıpkı cansızların hareketleri gibidir. Her şey Allah'ın mutlak iradesine bağlıdır.

Kaderiye'ye göre, insanın bütün fiileri, Allah'ın iradesinden ayrı olarak, sırf kendi iradesiyle meydana gelir. Yani insanda bir irade kudreti vardır. Bu fikri ilk defa ortaya atanın Mâ-bed el-Cüheni (Ö.M.691) olduğu söylenir."⁽²⁶⁾

Kaderiye'nin görüşlerini geliştirip onlara felsefi bir anlam kazandıran Mutezile'ye göre insan fiillerinde hürdür. "İnsan kendi fiillerinin yaratıcısıdır ama, bunları yaratmak için ona, o gücü veren Allah'tır. Allah insana kendi fiillerini meydana getirme gücü vermekle, onu sorumlu tutmuştur."⁽²⁷⁾

Cebriye ve Kaderiye'nin görüşlerini aşırı bulan Ehl-i Sünnet alimleri hürriyet ve kader konusunda orta yolu bulmaya çalışmışlardır.

Eşârilere göre, "insanda bir irade kudreti vardır; fakat bu kudretin, yaptığı işler üzerinde etkisi yoktur. O ancak kazanmaya (kesbe) muktedirdir. Eş'ârî Cebrden kurtulmak için kesb kavramını kullanıyor. (...)

Matûrîdî'ye göre insan, fiillerinde irade hürriyetine sahiptir. Fakat insan fiillerinin yaratıcısı değildir. Fiillerin yaratıcısı Allah'tır. İnsan o fiilleri kesbeder. Matûrîdî kesb anlayışında Eş'ârî'den ayrılır. Matûrîdî kesbin, kulun bir şeyi ihtiyar etmesi, ya da seçmesi veya kasetmesi olduğunu söyler.⁽²⁸⁾ İnsan, kendisine Allah tarafından verilen kudretle fiili kesbedip etmemekte, yani yapıp yapmamakta hürdür. (...) Hanefî mezhebi bilginleri kaza ve kader inancında Matûrîdî'nin yolunu seçmişlerdir.⁽²⁹⁾

Allah, kulun niyet ve isteğine göre kulun teşebbüsü sonucu fiili yaratıyor. Böyle bir izah tarzı, hem Allah'a ortak koşmamayı ve hem de insanı sorumlu kılmayı hedef iftihaz etmektedir. Fakat bu çözüm yolu da, bu

(25) A.g.e., s.49.

(26) A.g.e., s.50.

(27) A.g.e., s.52.

(28) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982. s.53.

(29) A.g.e., s.54.

konudaki tartışmalara son verememiştir. Konunun bir tarafı, insanı aşan mutlak bir varlıkla ilgili olduğu için bir çözüme kavuşturmak mümkün değildir."⁽³⁰⁾

İNSANIN HÜRRİYET ALANI

Bütün bu durumlar insan hürriyetine iki açıdan bakmak gereğini ortaya koyuyor. "Birincisi, insan bilgisini dahilindeki sebeplerle seçme fiili arasındaki bağıdır. (...) İkincisi, insanla onu aşan Mutlak Varlık arasındaki ilişkidir. (...) İnsan fiillerinin böyle bir varlık tarafından tayin edilip edilmemesidir. (...)

Kayıtsızlık hürriyeti, açıklanması mümkün olmayan bir hâl olarak görünmektedir. Sebepsiz bir seçme bahis konusu değildir.⁽³¹⁾ (...)

İnsan hürriyetinin sınırı bilgisinin de sınırıdır. İnsan ancak bu sınırla sınırlanmış alanla ilgili bir sorunun cevabını verebilir. İnsan, seçme ile ilgili her fiilin sebepini açıklamak yetkisine sahiptir. Çünkü bilgisinin içerisindedir. (...)

İnsanın seçme hürriyetinin sınırı aynı zamanda aklının da sınırıdır. (...) İnsanın hürriyet alanı, akıl alanı ve bilgi edinebilme alanı aynı şeydir. İnsanın bilgi edinebilme alanı ile bilgi alanını karıştırmamak lazımdır. (...)

İnsanın sınırlı hürriyet alanı Allah'ın mutlak hürriyet alanı içinde yer alır. (...) Aklın sınırını aşan mutlak hürriyet alanı ile ilgili soruların cevabı, bilgi edinebilme alanını aştığı için, insan tarafından verilemez. Niçin âlem vardır? Ben neden dünyaya geldim? Gibi sorular bu türdendir.(...) Mutlak alanla ilgili bilgi aklı aşar, imanla ilgili olur. Akıl ancak böyle bir bilginin mümkün olduğunu kabul edebilir, fakat bilimsel bilgide olduğu gibi doğruluğunu ispatlayamaz."⁽³²⁾

Hocama göre akıl kendi sınırına varıp yetersizliğini anladığı zaman, kendini aşan Mutlak bir Varlığın yani Allah'ın varlığını kabule doğru bir yol alır. Dolayısıyla insandaki bu yetersizlik Allah'ın varlığını kabul için bir kanıt olabilir.

Hürriyet insana Allah tarafından verilen bir hâl olduğu için Allah'ın kabulünden sonra insan hürriyetini kabul etmek çelişik bir durum olmaz. Niçin Allah diğer bütün yaratıklar arasında sadece insana hürriyet tanımıştır? Sorusu yukarıda da belirtildiği gibi Mutlak Varlığın fiiliyle ilgili olduğu için, insan tarafından cevaplandırılmaz.⁽³³⁾

(30) A.g.e., s.55-56.

(31) A.g.e., s.57.

(32) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s.58-59.

(33) A.g.e., s.62.

Kaderiyye ve Ehl-i Sünnetin çözmeye çalıştıkları ihtilaflı kader ve insan hürriyeti problemine hocam şöyle bir çözüm getiriyor: "Yaratma, var olmayan bir şeyi ortaya koyma, var kılmadır; bu ise iki türlü olabilir. Bu iki kavramı, yoktan varetme ve vardan varetme terimiyle karşılıyorum.

Yoktan varetme: Ham maddesi, malzemesi bulunmayan şeyi var kılmaktır. Bakara suresinin 117. âyetinde Allah şöyle der: "**Bir şeyi yaratmak istedimi ona sadece 'ol' der, o da hemen oluverir**" İşte bu tür yaratmaya "yoktan varetme" diyorum. Bu güç yalnız Allah'a aittir.

Vardan varetme: Bu tür yaratma yapma fiili ile karşılanır. Yoktan varedilmiş şeyler üzerinde bir tasarruftur; bir şekil değiştirmedir. (...) Meselâ şimdi üzerinde yazı yazdığım masa, karşıda gördüğüm bina, evvelce yoktular, ama yoktan varolmadılar."⁽³⁴⁾

İnsanda, Allah tarafından verilmiş bir şey yapabilme gücü vardır. Ama bu güç mutlak olmayıp sınırlıdır. Bu sınırlı insan hürriyeti alanı, Allah'ın hürriyet alanı içindedir. Allah, kendi kudreti içinde olduğu halde bilerek müdahale etmediği bu alanda insanı serbest bırakmıştır. İnsan kendine tahsis edilen alan içerisinde yapıp ettiklerinden sorumludur. "Seçmeden sonra amaca ulaşmak için, insan hür olarak eylemde bulunur. Onun sorumluluğu bu eylemden ötürüdür. (...) Sonucu etkileyen şartların oluşması, eylemi yapana bağlı değildir. Burada Allah'ın iradesi sözkonusudur. Duânın anlamı ancak böyle bir yorumla ortaya çıkar. Bir işe başlarken insanın yaptığı dua, hür fiili ile yapacağı işin, istediği şekilde sonuçlanması için gereken şartları yaratmasını Allah'tan dilemek demektir.

Sebepler sonucu zorunlu olarak tayin etmiyor; seçmenin yapılmasında seçiciye düşen bir "pay" da vardır. (...) İşte seçmede insana düşen payda, insan hürriyetini aramak lazımdır. İnsan bu paya sahip olduğu içindir ki hürdür.⁽³⁵⁾ (...) Bu hürriyet Allah'a ve temporel sebeplere bağlı olduğu için görelî (izafi) bir hürriyettir."⁽³⁶⁾

Seçme iradeyle ilgili bir eylemdir. İradî fiilerin temelinde düşünüp taşınarak karar verme vardır. Böyle bir durum ise insanın akıl sahibi olduğunu gösterir. İnsanın akla sahip olması onun hür olduğunun bir delilidir. "Tabiatı gereği insan sınırlı bir alanda hürriyete sahiptir. Yani insan için mutlak bir hürriyet söz konusu olamaz. İnsan hürriyetinin alanı aklının alanıdır."⁽³⁷⁾

(34) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s.63-64.

(35) A.g.e., s.67.

(36) A.g.e., 68.

(37) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1995, s.82.

BİLGİ - HÜRRİYET İLİŞKİSİ

Saygı değer düşünürümüz, hürriyetle bilgi arasındaki ilişkiyi iki açıdan ele alıyor:

1 - Hürriyetin temeli ve onu mümkün kılan şartlar bakımından 2-Hürriyet halinin devamını sağlayan şartlar bakımından. Birincisinde fert, ikincisinde ise toplum sözkonusudur.

1 - Fert sözkonusu olduğu zaman: "İlk bakışta, hürriyetin eylem (fiil) ile ilgili olduğu görülür. (...) Bir eylemin eNgelle karşılaşması, hürriyet-sizlik bilincini doğurur ve insanda hürriyet bilinci, hürriyetsizlik bilincinden doğar. İnsan hürriyet içinde iken onun farkında değildir. (...)

İnsanın hürriyetle ilgili eylemleri, iradeye bağlı bilinçli eylemlerdir. Otomatik hareketler, refleksler, içgüdülere bağlı hareketlerde hürriyet bahis konusu olmaz. (...) Eylemde farkına varılan hürriyetin temelini, bu düşünüp, taşınıp karar vermesinde aramalıdır. Düşünüp taşınıp karar verme aslında bir seçmedir. Öyle ise insan asıl hürriyetini seçme hürriyetinde görmelidir.

Seçme, birçok seçenek arasından birini tercih etmektir. Yani seçenekler üzerinde düşünüp taşınarak bir karar vermektir. (...) Eğer insanın seçeneklerle ilgili bilgisi yoksa seçme olayı yoktur. Bu bakımdan insanın bilgisi olmadığı alanlarda, onun için hürriyet yoktur. Daha doğrusu, onun için o alanda hürriyetin bir anlamı yoktur. Mesela okur-yazar olmayan, bilgi ve görgü seviyesi çok düşük insan için basın hürriyetinin anlamı yoktur.

Seçenekler hakkında yalnız bilgi sahibi olmak da hürriyetin anlam kazanması için yeterli değildir. O bilginin o şahıs için fonksiyonel olması, onun için bir işe yaraması, onun benimsenmesi de lâzımdır. Mesela herhangi bir dine inanmayan bir kişinin dinler hakkında bir bilgisi de olsa onun için din hürriyetinin anlamı yoktur, yani gereği yoktur. Hürriyetin bahis konusu olduğu eylem, bir seçeneğin kabulü sonucu bir projeyi gerçekleştirmek olduğuna göre, hürriyetin varlık şartı seçenekler hakkındaki bilgidir."⁽³⁸⁾

2 - Toplum sözkonusu olduğu zaman: Hürriyet ferdin içindeki ruhi bir haldir. "Toplum içinde yaşayan bütün fertler aynı hakka sahiptirler. Fertlerin, eylemlerinde başkalarının hürriyetlerine zarar vermemeleri lazımdır. İnsan açısından bu vazgeçilmez bir haldir. (...)

(38) Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İst. 1995, ss. 69-70

Toplumda hürriyeti, hukukî, dinî ve ahlâkî kurallar düzenler. Bütün bu kurallar, kamu yararını dikkate alarak insan hürriyet alanlarını tayin eder. (...) Bahis konusu kurallar bir bilgiye göre tesbit edilmişlerdir. Bu insan, toplum, devlet hakkındaki bilgidir. Bu kurallar hakkında, kabul edilen bilgilere göre o kurallar tesbit edilmişlerdir. Bu bilgiler insanın, devletin, toplumun değerlendirmeleridir. Onlar hakkında kabul edilmiş hükümler, kanaatlerdir. Bu kanaat ve hükümler ise bir kültürün, bu bilgi yapılarının ürünleridir. (...)

Bir toplumun kültür seviyesi o kanunların uygulanmalarında etkili olur. Bu kanunlardan istenenin elde edilmesi için, o ülkeye hakim olan zihniyete uygun olması icab eder."⁽³⁹⁾

Bir ülkeye hakim olan zihniyet, öğretim ve eğitimle sağlanır. Varolanların bilgisi fertlere öğretimle verilir. İnsan varolanlar hakkında ne kadar çok doğru bilgiye sahip olursa yaşamak için o ölçüde uygun şartlar elde etmiş olur."⁽⁴⁰⁾

"Eğitim ise insanı şu veya bu tutum içine sokar. Öyle ise eğitimin bir amacı olur. Bu da ferde istenilen bir tutumu kazandırmaktır. (...)

Bir toplumda bulunan değer hükümleri eğitimle amaçlanan insan tipinin türünü tayin eder. Yani arzu edilen tutum o değer hükümlerine göre belirlenir.

Öğretim varlık dünyası ile ilgilidir. Bu bakımdan ona objektiflik hakim olur. Eğitim değer dünyası ile ilgilidir. Bu bakımdan eğitimde subjektiflik hakimdir. Buradaki subjektiflik insan ve topluma göre subjektifliktir. (...)

Değerler insanın varlık şartıdır. Eğer insan varolanın bilgisini hiçbir kural tanımadan, bir süzgeçten geçirmeden kullanırsa kendini yokedecek bir durumu ortaya koyabilir. (...) Değerlerin fonksiyonu insanın zekasını olumlu yönde kullanmasını sağlamaktadır.

İnsan akıl sahibi olduğu için değerleri vardır. İnsandan başka canlıların bir değer dünyası yoktur. Değerler sınır çizicidir."⁽⁴¹⁾

HÜRRİYETLERİN TASNİFİ

Buraya kadar hakkında açıklayıcı bilgi verilmeye çalışılan hürriyet önce ferdî ve kolektif görünümüyle ikiye ayrılır:

(39) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1995, s. 71.

(40) A.g.e., s. 193.

(41) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1995, s.194.

1 - Kamu hayatının hürriyetleri: Vatandaşların kamu görevlerine katılma hakkı ile siyasî haklardan doğan hürriyetler. (42)

2 - Ferdî hürriyetler: "İnsan eylemleri maddi ve manevi olanlarda olur, bu sebeple hürriyetler de maddi ve manevi diye ikiye ayrılır.

a) İnsanın maddi dünyası ile ilgili hürriyetler:

Fiziksel hürriyet (ferdin tutukluluk, kölelik, esirlik hallerine karşı bağımsızlığı ile ilgili hürriyetler), barınma hürriyeti, korunma hürriyeti, çalışma hürriyeti, mülkiyet hürriyeti, üretim hürriyeti, tüketim hürriyeti gibi hürriyetlerdir.

b) Manevi hürriyetler:

Fikir hürriyeti ve inanç hürriyeti diye iki kategoride ele alınır. Fikir hürriyetinin içine öğrenim ve öğretim, basın yayın, söz söyleme, örgütlenme, kurs hürriyetleri girer. İnanç hürriyetinin başında din hürriyeti gelir. (43)

Değerli bilim adamı, hocam Öner'e göre hürriyet bir haktır. Bu hak insanın, insan olmasının şartıdır. Böyle bir gerekliliğin sebebi ise insanın akıl sahibi olmasıdır. "Kanunlar insanın hürriyet hakkını tayin etmez. Onun hürriyet hakkını ne ölçüde kullanacağını tayin eder. Pozitivizmin 'hak yok vazife vardır' sözü muteber değildir. Doğrusu 'hak da var vazife de' şeklindedir. Hak tabii bir gerekliliği, vazife sonradan olma bir gerekliliği içerir." (44)

"İnsanın bütün alanları kaplayan bir hürriyet hakkı yoktur" (45) diyen büyük düşünürümüz, modern devletlerde bütün maddi hürriyetlerin engellerle karşı karşıya olduğunu, bu devletlerin maddi hürriyetleri mevzuatlarla kısıdığını ifade ediyor.

İnsan hürriyetlerinin sınırlandırılması gereği daha çok maddi hürriyetlerde ortaya çıkıyor. Bunun da kaynağı insanın bencilliğidir. Kendi hürriyet hakkını azami ölçüde kullanan insan başkalarının hürriyet alanına girebiliyor. "Hürriyetler belli bir kişinin değil de bir toplumda yaşayan bütün fertler için aynı ölçüde kullanılması gereken bir hak olduğundan dengeli tutulması mecburiyeti vardır." (46)

Maddi hürriyetlerin başında ekonomik hürriyetler gelir. Bu alanda tam hürriyeti savunan sistem liberalizmdir. Bu sistemin baş teorisyeni ise

(42) Prof.Dr. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İst. 1982, s. 77-78.

(43) Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İst. 1995, s.85.

(44) Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İst. 1995, s. 86.

(45) A.g.e., 86.

(46) Prof.Dr. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İst. 1982, s.86.

Adam Smith'dir. Bu düşünürün "hareket noktası kişisel çıkarıdır. Kişisel çıkar etkisiyle insanlar en az emekle en çok tatmin edilme isteği içinde çalışmaya sürüklenir."⁽⁴⁷⁾

Ekonomik hürriyetlerde tam serbestlik insan tabiatında bulunan egoizm yüzünden, büyük insan kitlelerinin felaketine, çökmesine sebep olabilir. (...) Liberalizmden kurtulayım derken özel teşebbüs ve mülkiyetin tamamını inkâr eden sosyalizm türüne de düşmemek lazımdır. (...)

İnsanın tabiatı ve yaşama şartları gereği maddi hürriyetleri kısıtlama mecburiyeti vardır. Dünyada nüfus arttıkça teknoloji geliştikçe, bu anlamdaki hürriyetlerin alanı da daralmaktadır."⁽⁴⁸⁾

Manevi hürriyetlere gelince, bunların durumu maddi hürriyetlere göre farklıdır. "Devlet bu hürriyetlere daha çok saygılıdır. Hemen hemen bütün ülkelerde vicdan hürriyeti vardır. Herhangi bir kanaat, sözle, kitap ve gazete ile serbestçe ifade edilebilir. Toplanma, dernek kurma hürriyetleri de böyledir."⁽⁴⁹⁾

"Manevi hürriyet alanları ne kadar geniş olursa olsun, aynı alan içinde kalındığı sürece başkasına zarar verilmez. Daha çok bilgili olmanın, veya daha çok dindar olmanın başkasına zararı yoktur."⁽⁵⁰⁾

İnsan hürriyeti açısından devletler genellikle iki grup altında toplanırlar. Bu grubun ilki, insan hürriyetine azami ölçüde yer verip, ona saygılı olan liberal devletler; ikincisi ise insan hürriyetine gereken değeri verip, saygıyı göstermeyen totaliter devletlerdir.

"Liberal devletlere klasik demokrasi, hürriyetçi demokrasi veya sadece demokrasiler denir. (...) Liberal devletlerde çoğulcu görüş hakimdir. Farklı fikir ve inançlara hak tanınır. Bu sebeple bu devletlerde birden fazla siyasi parti bulunur. Bunlara çok partili parlamenter sistemle yönetilen devletler de denir.

Totaliter devletlerde ise tek görüş, tek fikir hakimdir. Faşist ve komünist devletler bu gruptandır. (...)

Günümüzde birinci gruba giren devletler Batı Avrupa Ülkeleri ve Birleşik Amerika, Kanada, Japonya gibi ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerle Türkiye, Yunanistan, Hindistan gibi gelişmekte olan devletlerdir.

(47) A.g.e., s.88.

(48) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s.90-91.

(49) A.g.e., s.79.

(50) A.g.e., s.91.

(51) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s.81-82.

İkinci grupta Sovyet Rusya, Doğu Avrupa ülkeleri, Çin gibi gelişmiş ülkelerle, Kûba, Kuzey Vietnam, Kuzey Yemen v.s... geliştirmekte olan veya geri kalmış devletler bulunur."⁽⁵¹⁾

O halde günümüzde marksist teoriyi kabul eden devletler totaliter devletlerdir. Marksist dü_üncede önemli olan özgürlük kavramı olmayıp özgürle_tirme kavramıdır. Sinifsiz bir toplum meydana getirilerek ancak özgürle_tirme ger_ekle_ebilir. Sinifsiz toplumun gerilemesine neden olabilecek özgürlük kabul edilmemelidir.

Sosyal ve ruh_ olayların açıklanmasını bir tek unsura, ekonomik unsura bağlayan Marks, bir toplumdaki ekonomik faktörleri alt yapı, sosyal ve manevi kurumları ise üst yapı olarak kabul ediyor; alt yapının değişmesiyle üst yapının da değişeceğini iddia ediyor.

Marks'a göre, "İnsan; din, devlet, vatan ve mülkiyet gibi putlar yarattı ve kendini bunlara adadı. Bu farklı 'aliénation' lar (din, politika, v.s.) hâkim olanla, hâkim olunan arasındaki maddi ilişkilerin insan zihninde bir aksinden ibarettir. Eğer maddi şartlar değişirse, bütün bu 'aliénation' lar da değişecektir."⁽⁵²⁾

Dini, sömürenlerin, sömürülerini gizlemek için ihdas ettikleri bir afyon kabul eden marksizm, mülkiyet hürriyetine de din hürriyetine de yer vermez. Bu sistem kendinin dışındaki her fikir akımını gerçeği saptıran ve marksizmi engelleyen bir sömürü aracı olarak görür."⁽⁵³⁾

Böyle bir inanın hakim olduğu bir devlette fikir hürriyetine elbette yer verilmeyeceğini ifade eden hocam, Salvaire'den şu görüşü naklediyor: "İnsanın, insanca yaşaması için maddi hürriyetlerin kısıtlanması, manevi hürriyet alanlarının azami ölçüde genişletilmesi gerekmektedir. İnsan için önemli olan husus hürriyetlerin bu istikametlerde yol almasıdır."⁽⁵⁴⁾

MANEVİ HÜRRİYETLERİN DURUMU

Manevi hürriyet alanlarının genişliği uygulanan toplumun kültür ve zihniyeti ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Toplumlar medenileştikçe manevi hürriyetlerin alanı da genişler. Bu genişlik büyük ölçüde hoşgörüyeye bağlıdır. Hoşgörünün bulunmadığı yerde genellikle manevi hürriyetler zarar görür."⁽⁵⁵⁾

(52) A.g.e., s.84.

(53) A.g.e., s.85.

(54) A.g.e., s.86.

(55) Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İst. 1995, s.88.

Hocam Necati Öner'e göre "Manevi hürriyetlerden 'din hürriyeti' çok defa 'vicdan hürriyeti' terimiyle karıştırılmak istenir. Bu, yanlış bir tutumdur. Vicdan hürriyeti kavramının kapsamı daha geniştir. Din hürriyeti vicdan hürriyeti içine girer. Vicdan hürriyeti içinde, din dışı fikirlere inanma hürriyeti de bulunur."⁽⁵⁶⁾

Dini bilgilerle din dışı bilgilerin birbirine karıştırılmaması gerektiğini de belirten hocam şöyle diyor: "Fikir hürriyetinden, din dışı bilgiler alanındaki hürriyeti kastediyorum. Dinî bilgileri din dışı bilgilerden ayıran esas husus, dini bilgilerin Aşkın ve Mutlak bir Varlığa dayalı olmasıdır. O halde din hürriyetinden, Aşkın ve Mutlak Varlığa dayalı bilgi alanının hürriyetini, fikir hürriyetinden ise, Aşkın Varlığa dayalı olmayan, insanî ölçüler içinde kalan bilgi alanındaki hürriyetleri kastediyorum."⁽⁵⁷⁾

DİN HÜRRIYETİ

İnsan hürriyetleri içinde en önemlisinin "din hürriyeti" olduğunu⁽⁵⁸⁾ belirten Öner, bu hürriyeti şöyle tanımlıyor: "Din hürriyeti, herhangi bir dine inanan kişi veya zümrenin, o dinin emirlerini hiçbir engelle karşılaşmadan yerine getirme halidir."⁽⁵⁹⁾ "Din hürriyeti Mutlak Varlık tarafından verilen vazifenin yerine getirilmesi için gereken serbestliktir."⁽⁶⁰⁾

İnsanın istediği şeyi yapmaması veya istemediği şeyi yapmaya zorlanması, onda hürriyetsizlik halini doğurur. Her hürriyette eylemden önce bir seçim bulunur. Bu seçimi "telkin eden kaynağın niteliği eylemin önemini tayin eder. Dinde herhangi bir eylemi telkin eden kaynak Mutlak Varlıktır. Çok defa bu telkin mutlak emir olarak kendini gösterir. Mutlak Varlığın emrinin yerine getirilmesi, inanan insan için mecburidir (obligatoire). Emirlerde zorunluluk (nécessité), mutlak bir varlığın emirlerinde bahis konusudur. Bunun dışındaki emirler olumsuz (contingent). O halde zorunluluğuna inanılan bir emrin yerine getirilmemesinin insan üzerinde bırakacağı etkisi ile, zorunlu olmayan emrin yerine getirilmemesinin etkisi bir olmaz. (...)

İnsanın Mutlak Varlık karşısında duyduğu sorumluluk duygusu, bu duyguların en kuvvetlisidir. İşte insan için din hürriyetinin önemi buradan gelmektedir. (...)

Din hürriyeti, vazife duygusu ile de ilgilidir. Diğer hürriyetlerden ayrıldığı bir yanı da burasıdır. Aslında dinî eylem, bir vazifenin yerine geti-

(56) A.g.e., Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s.91.

(57) A.g.e., s.92.

(58) Prof.Dr. Necati Öner, **Yeni Tasarıda Din Hürriyeti**, Tercüman Gazetesi, 1 Ağustos 1982.

(59) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982. s.92.

(60) A.g.e., s.96.

rilmesidir. İnanan kişi için bu vazifeyi veren, Mutlak Varlık olan Allah'tır. İnsan, Allah'ın buyruğu karşısında kendisini sorumlu görür. Allah tarafından verilen emrin zorunlu olduğuna inandığı için, onun mutlak olarak yerine getirilmesine kanıdır. Böyle bir vazifeyi yerine getirirken karşılaşacağı bir engel, onda büyük bir ızdırıp kaynağı olur.⁽⁶¹⁾

Bir insanın bu kaynağa bağlılığının derecesi, din hürriyetinin önemini artırır. Dolayısıyla insanın kaynağa bağlılığı oranında, "o alandaki hürriyetsizliğin verdiği rahatsızlık da artar. İnsan üzerinde en etkili kaynak, aşkın ve mutlak olan kaynaktır. Yani Allah'tır. Allah'ın emirlerinin yerine getirilmesinin mecburiyeti, felsefî bir formasyonu olmayanlar tarafından aklı olarak delillendirilmezlerse de, (yani bu gibiler onun bilincinde değillerse de), O'nun imanındadırlar, yani inançları bu yöndedir.

Aşkın ve Mutlak Varlığa dayalı ve ebedî hayatla ilgili olduğu için, din hürriyeti, insanın en mukaddes hakkıdır. İnsanın bu hakkının sağlanıp korunması, devlet görevlerinin başında gelmelidir.⁽⁶²⁾

Avrupa'da din hürriyetine 19. asrın sonlarına doğru yer verilirken, İslamiyetin hakim olduğu yerlerde, bu hürriyet İslâmın doğuşundan itibaren görülür. Bu durum dinin özünden gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de bu konuyla ilgili ayetler, din hürriyetinin esasını teşkil eder. (...) Bakara suresinin 256 ayetinde Allah buyuruyor: "... dinde zorlama yoktur." Râ'd suresinin 40. ayetinde Peygambere hitaben şöyle deniyor: "...Sana düşen ancak tepligidir, hesaba çekip ceza vermek de yalnız bize aittir." Gâşîye suresinin 21. ve 22. ayetleri de aynı anlamdadır: "Artık sen nasihat et, Sen ancak bir öğüt vericisin." "Sen onlar üzerinde bir zorlayıcı değilsin." Kâfirûn suresindeki hüküm: "...Sizin dininiz size, benim dinim de bana..." emr-i ilahisidir.⁽⁶³⁾

Bunlara benzer birçok ayetlerin yanında En'am suresinin 151. ve 152. ayetlerinde: "O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya babaya iyilik edin, fakirlik yüzünden çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de, onların da rızkini biz veririz. Zina gibi kötülüklerin açığına da, gizlisine de yanaşmayın. Allah'ın muhterem kıldığı nefsi(canı) haksız yere öldürmeyin. İşte bu yasaklara riayet etmeyi, Allah size tavsiye etti, olur ki düşünür ve akıl edersiniz." (En'am-151). "Yetimin malına, bîluğ çağına varıncaya kadar, malını en güzel bir şekilde koruyup, çoğaltmak hizmetinden başka bir surette yaklaşmayın. Ölçeği ve tartıyı tam ve denk getirin. Biz herkese gücünün yettiğini teklif ederiz. Söz sahibi olduğunuz zaman, davacı veya davalı hısımlar ve akrabalarınız bile olsa, hep adaleti gözetin. Allah'a karşı verdiğiniz sözlerinizi, yemin ve adaklarınızı yerine getirin. İşte Allah, iyi düşünesiniz diye sizlere

(61) Prof.Dr. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İst. 1982, s.93.

(62) A.g.e., s. 95.

(63) Prof.Dr. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İst. 1982, s.96.

bunları emretti." (En'am -152). Fussilet suresinin 46. ayetinde; **"Kim salih amel işlerse (sevabi) kendine; kim de kötülük ederse (cezası) yine kendinedir.Yoksa Rabbin, asla kullarına zulmedici degildir"** ayetindeki şartlı hükümler, Mülk suresinin ikinci ayetinde **"Amelce hanginiz daha güzeldir diye, sizi imtihan etmek için hem ölümü, hem hayatı, yaratan O'dur. O azizdir, çok bağışlayandır"** gibi "durum tespitleri Allah'ın insana hür bir irade verdiğini gösterir. Bunlara emir veriyor yap yapma diye. Öyle ise İslâm'a göre insan hür bir varlıktır. Yaratılıştan hür olduğuna göre, hürriyet insanın hakkıdır. Bu hakkı çeşitli alanlarda kullanma imkânına sahiptir."⁽⁶⁴⁾

Din hürriyeti diğer hürriyetlerden öz bakımından farklıdır. "Din hürriyetinin esası, Mutlak bir Varlığın emirlerini yerine getirmek için gereken serbestlik halidir. Böylece din hürriyetinin alanı Mutlak kaynak tarafından tayin edilmiştir. Diğer hürriyet alanları ise, pozitivist anlayışın zannettiği gibi kanunlar tarafından tayin edilmiş değildirler. Kanunlar zaman ve mekâna göre değişir ama, hürriyet alanları idealde hep aynı kalır. Bunlar insanın varlığıyla ilgilidir. Bu sebeple kanunlardan değil, insan varlığından bir hak olarak doğarlar. Kanunlar bu alanları, ideale yakın veya uzak bir şekilde sınırlarlar. Hürriyet olmadan hürriyet alanlarının varlığı düşünülebilir ama, Tanrı olmadan din, dolayısı ile din hürriyeti düşünülemez. Din hürriyeti bir vazifenin yerine getirilmesi için, inanan bir insanın hakkı olarak ortaya çıkar. Diğer hürriyetler, insanın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için doğan haklardır."⁽⁶⁵⁾

Din ve din hürriyetinin varolmasının zorunlu şartı olan Allah inancına nasıl ulaşılabilir? Hocama göre, "İnsan bu inanca ya sezgi (intuition) yoluyla erişir veya doğuştan bu inanca sahiptir. Yani insan ya güç sınırına geldiği zaman bir zihin sıçrayışıyla, sezgi ile O'nun varlığını kavıyor; veya Descartes'in Metafizik Düşüncelerin Üçüncüsü'nde "Allah, kendi fikrini beni yaratırken, işçinin eserine hak ettiği bir marka gibi zihnime koymuştur" dediği gibidir. (...) Zihin Allah'ın varlığına inanmak için gerekli olan sezgi, gücüne sahiptir. Yeter ki bu yolda akıl gerektiği gibi kullanılsın. İman yolu aklın iyi kullanılabilmesi ile açılabilir. (...)

Aklı iyi kullanabilmek, mevcut deliller üzerinde derin düşünme (teemmül) dir. Eğer Allah'ın varlığı inancına zihnî bir sıçrayışla varılıyorsa, derin düşünme böyle bir sıçrayışı sağlayabilir. Eğer Allah inancı, Descartes'in dediği gibi insanda doğuştan varsa, o zaman, onu şuur aydınlığına çıkarabilir.⁽⁶⁶⁾ (...) Düşünme zincirindeki kesintisizlik akıl alanındadır. Allah'ın varlığı ise aklı açar. Bu sebeple Allah'ın varlığına inanç, aklî zincirleme sonunda aklın bir sıçramasıyla elde edilir. Bu sıçrama olmadan Mutlak Varlığa erişilemez.

(64) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1995, s. 94.

(65) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s. 116.

(66) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1995, s. 189.

Sözkonusu sıçramanın ancak Allah'ın izni ile olabileceğini, bu sıçramayı O'nun sağladığını bildiren ayetler vardır. Yunus suresinin 100. ayetinde şöyle deniliyor: "Allah'ın izni olmadıkça, hiçbir kimsenin iman etmesi mümkün değildir. Bir de Allah, akıllarını iyi kullanmayanlara azab verir." Bakara suresinin 6. ve 7. ayetlerinde "şüphe yok ki inkâr edenleri uyarsan da uyarman da aynidir. Onlar imana gelmezler." "Allah onların kalplerine de, kulaklarına da mühür basmıştır. Gözlerinin üzerinde de bir perde vardır. Ve bu büyük azap onlarıdır." Yunus suresinin 74. ayetinde: "Sonra onun ardından milletlere peygamberler gönderdik, onlara belgeler getirdiler. Diğerlerinin daha önce yalan saymış olduklarına bunlar da inanmadılar. Aşırı gidenlerin kalplerini işte böylece mühürleriz." Kasas suresinin 56. ayetinde, "Ey Muhammed! Sen, sevdiğini doğru yola eriştiremezsin, ama Allah dilediğini doğru yola eriştirir. Doğru yola girecekleri en iyi O bilir." En'am suresinin 125. ayetinde "Allah kimi doğru yola koymak isterse, göğe yükseliyormuş gibi kalbini dar ve sıkı kılar. Allah böylece, inanmayanları küfür bataklığında bırakır" denilmektedir. Meallerini naklettiğimiz bu ayetlerden anlaşılıyor ki, Allah inancına varmak Allah'ın takdiri ile olur.⁽⁶⁷⁾

İnançdaki Allah'ın takdiri bir cebir işi değildir. Allah'ın iradesini kulun faaliyetlerine göre kullandığı sözkonusudur. Allah'a inanmakta iki unsur ortaya çıkmaktadır. "Birincisi Allah'a, ikincisi ise insana aittir. Aklın sınırlarında teemülle, zihni, aşkın varlık istikâmetinde sıçratma cehdi insanla ilgilidir. Zihnin bu sıçrayışla inanca varması Allah'ın takdirine bağlıdır. (...) Bu ifadeden Allah'ın takdirinin insanın tutumuna tabi olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Böyle bir yanlış anlayış Allah'ın mutlaklığı ile uyumsuz. Burada kastedilen şudur: İnsan tutumunu, Allah tarafından konan kurallara göre Allah'ın değerlendirmesidir. (...)

Zihnin Mutlak Varlığın açıklanabilmesi için, insanın, kendisini çevreleyen maddenin kabuğunu çatlatması, olup bitenler üzerine eğilerek, aklının sınırı üzerinde derin düşünmesi gerekir. (...)

Allah, inancının insana verilebilmesi için, insanın bunu hak etmesi gerekir. İnsan böyle bir hakkı aklını iyi kullanarak ruhun mutlak varlığa açılmasını hazırlamakla elde eder.⁽⁶⁸⁾

Allah'a inanma iki terim altında toplanabilir: Allah'ın kavramına inanma, Allah'ın varlığına inanma. İnanmanın bu iki derecesini hocam şöyle açıklıyor: "Allah'ın kavramına inananlar dediğim kimseler taklidî iman sahipleridir. Bu gibiler gördükleri din eğitiminin veya içinde yaşadıkları toplumun empoze ettiği değer hükümleri ve kazandıkları Allah kavramı ile bu yola girmişlerdir. Bunlar inançlarının tam bir bilincine

(67) Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İst, 1995, s. 190.

(68) A.g.e., ss. 191-192.

sahip değillerdir. Çok defa gelenekle kazandıkları Allah inancı, başka bir ifadeyle dinle ilgili yapıp etmeleri genellikle bir alışkanlık eseri olarak sürüp gider."⁽⁶⁹⁾

Allah'ın varlığına gerçek olarak inanma, Allah'ın zatî ve subutî sıfatlarının tümünü hakkı ile kabul edip, bunların gereğini bizzat yaşamakla gerçekleşir.

Allah'ın bilgi gücü ile insanınki birbirine eşit değildir. İnsanın bilgi gücü kendi tecrübe dünyası ile sınırlıdır. Dolayısıyla insanın tecrübe âlemini aşan şeyler hakkında bilgi vermesi sadece bir tahmin ve hayalden ibarettir. "Allah mutlak bir varlık olduğu için insanın tecrübe âlemini ve onun içini dışını bilmesi tabiatı gereğidir. Böyle bir Mutlak Varlığa inanan, O varlığın bildirdiklerinin de mutlak doğruluğuna inanır. Bu bakımdan mü'min bir din mensubu için ahirete inanmak, bir tahmin değil, kesinlik ifade eder."⁽⁷⁰⁾(...)

Tecrübe alanını aşan bir âlemin varlığı hakkında kesin bilgi ancak vahiy yoluyla elde edilir. Bunu da insana sağlayan din yoludur. Dinde ahiret fikrinin kaynağı insan değil, Allah'tır. (...) Varolan her şey O'nun bilgisi dahilindedir. Allah'ın bilgisi sonradan olma ve değişen bir şey değildir. (...) Ahiret fikrini kesin bir bilgi olarak kabul etmenin ilk şartı Allah'a, ikinci şartı Peygambere inanmaktır, yani dinî bir inanca sahip olmaktır."⁽⁷¹⁾(...)

O halde Mutlak Varlıkla karşılıklı ilişki ancak din yolu ile mümkün olur. Din, Allah'ın, insanlara, nasıl hareket etmesi gerektiğini peygamberler vasıtasıyla bildirdiği bir değerler sistemidir."⁽⁷²⁾

İnsanı hayvanlardan ayıran önemli hususlardan biri de insanın değerlere göre hareket etmesidir. "İnsanı insan kılan onun bağlı olduğu değerler sistemidir. (...) İnsanın değerlere bağlılığı ya onlara doğrudan doğruya inanması ile veya onların getirdiği müeyyidelerden korkması ile olur. Değerler asıl gücünü inanmada gösterir. En sağlam değerler, hem inanç, hem korku bakımından dinî değerlerdir. Çünkü bu değerlerin arkasında ahiret fikri, ebedî hayat bulunur."⁽⁷³⁾

Allah korkusu ve dine saygının dışında "desinler için" yapılan hareketler sahtedirler. Bu şekilde hareket sergileyen kimsenin eğilimi de olumsuzdur. "Bir değere olumsuz eğilimle bağlı olanın, o değere vebileceği zarar, o değer karşısında olandan daha çoktur." diyen mütefekkir-

(69) Prof.Dr. Necati Öner, **Stres ve Dinî İnanç**, Ankara, 1997, s.38.

(70) A.g.e., s. 26.

(71) A.g.e., ss. 30-31.

(72) A.g.e., s. 53.

(73) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1995, ss. 183-184.

miz manevî değerlerin önemini yine şöyle belirtiyor: "Yıkılan manevî değerler kolay kazanılmış değillerdir. Asırların birikimi ile yerleşmişlerdir. İnsan, varlığını bunlar sayesinde devam ettirmiştir. Değerlere karşı görülen isyan hareketinin, bir değer değişmesi, iyiye doğru bir gidiş olarak yorumlanmaması icab eder. Çünkü yıkılan değerlerin yerine yenileri konmuyor, mevcutlar kaldırılıp insanlar boşluğa terkediliyor. Fertler arası ilişkiler bir kayda tabi tutulmaksızın, diğer hayvanlar gibi anlaşılmak isteniyor."⁽⁷⁴⁾

En sağlam değerler İslâm Dininde yer aldığı için "kurtuluş İslâmdadır" diyen hocam, İslâm dünyasının asırlar boyu uykuya dalmış olduğunu, bu durumun da İslâm'ın ruhuna aykırı insan tipi meydana getirdiğini haklı olarak ortaya koyuyor. Bu insan tipi uyuşuk, başkasına bağımlı, halini değiştirmek istemeyen durgun bir insan tipidir. "Batı dünyasında tam aksi istikâmette gelişen insan, İslâm dünyasını hakimiyeti altına aldı. Haçlı, seferlerle yok edemediği İslâm'ı, geliştirdiği kültür ile yuttu, onun gelişmesini engelledi. İslâm ülkelerinin büyük bir kısmı Batılıların müstemlekesi haline geldi. Hür ve hakim müslüman, esir müslüman oldu."⁽⁷⁵⁾

Oysa İslâm'ın istediği müslüman tipi Kur'ân-ı Kerim ve sünnete göre şekillenmeliydi. "Kur'ân-ı Kerim insanlara yap ve yapma diye verdiği emirlerle bir insan tipi ortaya koymuştur. Bu insan Hz. Muhammed'in 'iki günü birbirine eşit olan ziyandadır" hadisinde de işaret edilen her günü daha iyi kılacak şartlarla geleceğe atılmayı gaye edinen faal insan tipidir."⁽⁷⁶⁾

Düşünürümüze göre, "dünyayı kasıp kavuran tedhiş ve anarşinin, teknolojinin sağladığı bütün imkânlarla ragmen insanların mutsuz ve huzursuz oluşunun asil kaynağını, insanla Mutlak Varlık arasındaki bağın kopmuş olmasında aramak lazımdır. Halin devamı insanlığın sonu olur. (...)

Fertlerimizin çoğunun içinde bulunduğu ruh haline dikkat edersek şunları müşahade ederiz: Egoizmin doğurduğu nemelazımcılık duygusu, hakkı korkuya kurban etme eğilimi, vazife duygusunun zayıflığı, hoşgöründen mahrum zihniyete sahip olma v.s. Bütün bunlar sağlam bir değer sistemine sahip olmayışımızın belirtileridir."⁽⁷⁷⁾

(74) A.g.e., s. 185.

(75) Prof.Dr. Necati Öner, **Kurtuluş İslâmdadır**, Tercüman Gazetesi, 19 Ağustos 1973.

(76) Prof.Dr. Necati Öner, **Kurtuluş İslâmdadır**, Tercüman Gazetesi, 19 Ağustos 1973.

(77) A.g. makale.

Bu durumun ortaya çıkması ile eğitim sistemi arasında bir sebeplilik bağı gören mütefekkirimiz, millî eğitimimize hakim olan klasik pozitivizmi eleştiriyor. Ona göre, "Pozitivizm büyük ölçüde millî eğitimimizi etkilemiştir. Klasik pozitivizm insanı bir yönüyle ele alır, onu bütünlüğü içinde görmez. Bütünü parça içine sıkıştırmaya çalıştığı için de sıkıntılar doğurur. (...) Pozitivizm dogmatizmden kurtulamamıştır. İlme dayanan, ilimci olduğunu iddia eden bu felsefi akım, ilmi putlaştırdığı için, ilmin telkin ettiği, ilmî zihniyete ters düşer. (...)

Pozitivizm bir dogmatizm olduğundan, bu zihniyetin hakim olduğu yerde çoğulcu görüşü esas alan demokrasi de sağlıklı olmaz. Bu zihniyetle yetişen insan tek görüşlüdür. Bir defa kafa tek görüş kalıbına girdimi artık o insan dogmatiktir."⁽⁷⁸⁾

Pozitivizmin diğer bir hatalı yanı ise insanı sadece fenomenler âlemi içerisine sıkıştırmasıdır. Pozitivizm "Aşkın (müteal) Varlığı ve o varlıkla insan ilişkisini yok saymıştır. Bugün dünyadaki sıkıntının kaynağı budur. (...)

İnsanlık bir medeniyet bunalımı içerisinde. Bu bunalımın sıkıntısının Türkiye'de daha şiddetli olmasının sebebinin asırlar boyu milletimizi oluşturan değerlere bağlılığın zayıflamasında aramak lazımdır.

Gelecek nesillerin daha çok huzur içinde yaşaması, millî birlik ve bütünlüğümüzün sağlam temellere dayandırılması için eğitim sistemimizin yeniden ele alınması lazımdır. Kurulacak yeni sistem, millî ve manevî değerlere saygılı, onları fertlere kazandırıcı bir ahlâk anlayışıyla, çağdaş ilmin verilerine dayalı ilmî zihniyetin gerektirdiği dogmatizmden uzak nesiller yetiştirecek hürriyetçi bir felsefe hakim olmalıdır."⁽⁷⁹⁾

EYLEM HÜRRIYETİ

Konunun başında belirtilen insan hürriyetinin ikinci ana unsuru olan eylem hürriyeti önemini, din hürriyetinde daha çok gösterir. Buraya kadar verilen hürriyetle ilgili bilgiler teoriden pratiğe ancak eylemle dökülür. İnsan hür olup olmadığının farkına daha çok eyleminin engellenmesiyle varir.

Bu önemli hususu mütefekkirimiz şöyle açıklıyor: "Eylem (fiil=action) teriminden, insanın seçmeden sonra hedefe varmak için gösterdiği her türlü faaliyeti anlıyorum. Seçme tamamen zihin içinde geçen bir olaydır. Eylem, verilen bir kararın zihin dışındaki uygulamasıdır. Başka bir deyişle eylem, seçme ile tesbit edilen hedefe ulaşmak için gös-

(78) A.g. makale.

(79) Prof. Dr. Necati Öner, **Kurtuluş İslâmdadır**. Terrecüman Gazetesi,

terilen faaliyetir; düşüncenin dışı aksettirilmesidir. İnsan, hürriyetinin olup olmadığının bilincine bu faaliyette varır."⁽⁸⁰⁾

İnsan hürriyetini kısıtlayıcı engeller fizikî dünyadan, dinden ve toplumdan gelir. Fizikî engeller dış dünya veya insanın kendi biyolojik yapıyla ilgilidir. Tabiiî afet, fizikî arazlar ve herhangi bir vücut organının fonksiyonunu yerine getirememesi gibi. Bu gibi fizikî engelleri önlemek için insanoğlu müşterek çaba sarfediyor. Bilimsel ve teknolojik faaliyetler bunun için yapıyor.

İnsan hürriyeti sözkonusu olduğunda asıl din ve toplumdan gelen engeller üzerinde durulur. "Bir ferdin inandığı dinin buyrukları, onun hürriyetinin sınırını çizer. Toplumdan gelen engeller ise; ferdin içinde yaşadığı toplumun kabul ettiği ahlâk kuralları, devletin kanunları ve içinde yaşadığı dar çerçevenin kuralları gibi faktörlerdir. (...)

İnsan, tabiatı gereği bir toplum içinde yaşamak mecburiyetinde olduğundan bazı kurallarla kayıtlanmak durumundadır. Toplumun mevcudiyeti o kurallara bağlıdır. Öyleyse insan eylemlerinin bazı kurallarla sınırlanması kaçınılmaz bir haldir, onun tabiatı gereğidir."⁽⁸¹⁾

Her hangi bir alanın şuurunda olmayan bir insan, o alandaki engellerden rahatsız olmaz. "Her hangi bir dine inanmayan insan için din hürriyetinin bir anlamı yoktur. Yani bu istikâmetteki engeller bu gibileri rahatsız etmez."⁽⁸²⁾ (...) Öyleyse; herhangi bir hürriyetin ihtiyacını fert veya zümreye duyurabilmek, onu bir problem haline getirmek ve o hürriyet alanının bilincine vardırma ile olur."⁽⁸³⁾

Herkesin bildiği gibi kanaat, inanç, düşünce ruhî olaylardır. "Bunlara bir açıdan, dışarıdan müdahale etme imkânı yoktur. Meselâ zihin alanında bir hürriyetin engellenmesi olmaz. Bu bakımdan din ve fikir hürriyeti ancak eylemde sözkonusudur. Eğer, ibadette serbestlik yoksa orada din hürriyetinden, eğer fikirleri başkasına aktarmakta serbestlik yoksa orada düşünce hürriyetinden bahsedilmez. Din hürriyetinin esası ibadet, düşünce hürriyetinin esası ifade hürriyetidir."⁽⁸⁴⁾

Din hürriyetinde eylem, Mutlak Varlığın emirlerini yerine getirmektir. "Mutlak Varlığın emirlerinin yerine getirilmesi inanan insan için mecburidir (obligatoire). Emirlerde zorunluluk (nécessité), ancak Mutlak bir Varlığın emirlerinde bahis konusudur. Bunun dışındaki emirler olumsal-

(80) Prof. Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s.69.

(81) Prof. Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, ss.71-72.

(82) A.g.e., s. 74

(83) A.g.e., s.75

(84) Prof.Dr. Necati Öner, **Yeni Tasarıda Din Hürriyeti**, Tercüman Gazetesi 1.08.

dır. O halde zorunluluğuna inanılan bir emrin yerine getirilmemesinin insan üzerinde bırakacağı etki ile, zorunlu olmayan emrin yerine getirilmesinin etkisi bir olmaz.⁽⁸⁵⁾

Bir insanı yapamadığı şeyden dolayı rahatsız eden sorumluluk duygusudur. Sorumluluk duygusunun en kuvvetlisi ise Mutlak Varlık karşısındaki sorumluluk duygusudur; bu da Mutlak Varlığın emirlerini yerine getirme mecburiyetidir. Bu emirlerin yerine getirilememesinden de en büyük rahatsızlık doğar.

Din hürriyetini diğer hürriyetlerden ayıran husus, onun bir vazife duygusu olmasıdır. "Aslında dinî eylem, bir vazifenin yerine getirilmesidir. İnanan kişi için bu vazifeyi veren, Mutlak Varlık olan Allah'tır. İnsan, Allah'ın buyruğu karşısında kendisini sorumlu görür. Allah tarafından verilen emrin zorunlu olduğuna inandığı için, onun mutlak olarak yerine getirilmesine kanidir. Böyle bir vazifeyi yerine getirirken karşılaşacağı her engel, onda büyük bir ızdırıp kaynağı olur.

İslâm kurallarının tam uygulandığı sosyal bir çevre düşünelim. Bu toplumda, inanmayan bir kişinin, sosyal baskı yüzünden Ramazan'da alenen bir şey yeyip içmemesi, onda bir hürriyetsizlik hali doğurur ve durumdan rahatsız olur. Bu kişinin hürriyetsizlikten duyduğu rahatsızlıkla, oruç tutması engellenen bir inancı olan kişinin hürriyetsizlikten duyduğu rahatsızlık aynı derecede olmaz. Birinci şahıs için, Mutlak bir Varlık, O'nun emrinin mutlak olarak yerine getirilmesi gibi bir durum yoktur, mutlak olmayan kaynaklardan edindiği bilgiler ve kanaatler onun eylemini telkin eder. Engellenen eylemin kaynağı mutlak dışı alan olduğundan, onu yapıp yapmamanın vereceği rahatsızlık, ikincisinin derecesinde olmaz. Birisinde ebedî bir hayat bahis konusudur. Ötekisinde ise geçici bir süre. Birinci durumda bulunan kişinin rahatsızlığı, hürriyetsizlik hali sona erince biter. İkinci şahsın huzursuzluğu ise devam eder. Çünkü, ebedî bir hayatta o hareketinin hesabını vereceğine inanmaktadır.⁽⁸⁶⁾

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız hususların özetini tekrarlayacak olursak: Bir ülkede din hürriyetinin olup olmadığı, o ülkedeki mü'minlerin dinî emirleri yerine getirmek için yaptıkları eylemin, yani dinî emirleri yaşamalarının engellenip, engellenmemesiyle ortaya çıkar. Eğer dinî emirleri yaşayış engelleniyorsa orada din hürriyeti yok demektir; isterse adım başı bir ibadethane bulunsun, hiçbir anlam taşımaz.

FİKİR HÜRRİYETİ:

Manevî hürriyetlerin ikinci kısmını da fikir hürriyeti teşkil eder. Değerli bilim adamımıza göre, "fikir hürriyeti, insanın bilme ve bildiklerini

(85) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s. 93.

(86) Prof. Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982. s.101.

başkasına bildirmesiyle ilgili faaliyetlerini kapsar. Bilimsel araştırma, basın, söz, toplantı, eğitim ve öğretim hürriyetleri fikir hürriyeti içinde mütalâ edilebilir. (...)

Bilgi edinme ve bilgilerini başkasına aktarma, insani diğer canlılardan ayıran en önemli niteliğidir. İnsanın medeniyet kurması, onu geliştirmesi hep bu niteliğinden doğar. Bu günün bilim ve teknolojisi insanın bu niteliğinin mahsulleridir. (...) Fikir hürriyeti üzerinde titizlikle durmak, insanın insanca yaşamasının gerekli bir şartı gibi görünmektedir."⁽⁸⁷⁾

Fikir hürriyetinin kendini gösterdiği farklı alanlar vardır. Bunlar iki grupta toplanabilir: a-) Bilgi edinme hürriyeti, b-) Basın ve yayın hürriyeti.

a-) Bilgi Edinme Hürriyeti: "Bu hürriyet, ya mevcut bilgileri öğrenme ve başkalarına öğretmede, ya da mevcut bilgilere yenilerini ilave etmek için gereken araştırmalarda sözkonusudur."⁽⁸⁸⁾ Yapılan bu tanıma göre bu hürriyet birbirini tamamlayan iki hususu ihtiva etmektedir. 1- Öğrenim ve öğretim hürriyeti, 2- Araştırma hürriyeti.

1-) Öğrenim ve Öğretim Hürriyeti: "Devletin görevlerinin başında, vatandaşlarına her kademede öğrenim yapma imkânını sağlamak gelir. Devletin her meselesinin halli buna bağlıdır. Çünkü devleti yöneten insandır. (...)

Öğretim ve öğrenimin hür olması demek, ilkin öğrenenin öğrenme imkânlarına sahip olarak yeteneği ölçüsünde yetiştirilmesidir. Bu da, herkese okul kapılarının açık bulundurulması ve eşit olarak bu okullarda okuma imkânlarının sunulması demektir."⁽⁸⁹⁾

Değerli bilim adamımızın çok haklı olarak belirttiği gibi öğrenim hürriyeti kişiliği de etkiler. "Öğrenme alanındaki hürriyet kısıntısı ferden ben'inin oluşmasını da kısıtlar. Fert ne kadar hür ortamda eğitim görürse ben'i de o nisbette gelişir."⁽⁹⁰⁾

2-) Araştırma Hürriyeti: Öğrenim hürriyetinin bir başka cephesi olan bu hürriyet, genellikle bilim adamlarına ait bir hürriyettir. "Bir bilim adamı kendi bilim dalında serbestce araştırma yapabilme ve elde ettiği sonuçları açıklama imkân ve hürriyetine sahip olmalıdır. (...)

Mevcut bilgilerle yetinmek, medeniyetin gelişmesini durdurur. Gelişmek ancak mevcut bilgilere ilâve yapmakla olur. (...) Gelişmek iste-

(87) Prof. Dr. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İst. 1982. ss.93-94

(88) A.g.e., s. 101

(89) A.g.e., s. 102.

(90) Necati Öner, *Felsefe Düşünceler*, İst. 1995.s. 83

yen bir ülke bilimsel araştırmalara önem verir. Bilimlere katkıda bulunmadan, yalnız başkalarını taklitle yetinen ülkelerde, gelişme istikametinde büyük hamleler beklemek yerinde olmaz. (...) Bilim adamının hürriyeti, hem araştırma imkânlarına sahip olması, hem de elde ettiği sonuçları serbestçe açıklayabilmesidir. Bilimsel araştırmalar için gereken maddî ve manevî şartlar devlet tarafından sağlanmalıdır."⁽⁹¹⁾

Bilimsel araştırmalarda maddi şartlar kadar ve hatta onlardan da önemli olanı manevî şartların hazırlanması gibi görünüyor. Bilim adamlarına din hürriyetinin sağlanması yanında onlara gereken millî kültür de verilmeli ki ülkesine faydalı olabilsinler. Devletin ve milletin büyük fedakarlıklarıyla değişik ülkelerde yetiştirilen bilim adamlarının kendi ülkesine gelecek hizmet verebilmesi dinî ve millî kültüre bağlılığıyla orantılı görünmektedir. Bu bakımdan düşünürümüz dinî ve millî kültürün önemini şöyle belirtiyor: "Ülkemizde kültür konularına yeterince önem verilmediği kanaatindeyim. Halbuki devlet yönetiminde kültür meselesi en az ekonomi ve politika meseleleri kadar önemlidir. Hatta bir bakıma onların başarısını sağlayan zihniyeti doğurduğu için daha da önemlidir. (...)

Eğer bir toplum fertlerinin zihniyeti uygun değilse, kanun zoru ile yerleştirilmek istenen rejimden arzu edilen sonuç alınmaz. Bu bakımdan devlet yönetiminde ekonomik politika kadar kültür politikası da ehemmiyet arzeder. Birincinin başarısı ikinciye bağlıdır."⁽⁹²⁾

Mütefekkirimize göre, "Millî kültürün hangi unsurunu alırsanız alınız. Onda dinin izlerini görürsünüz. Millî kültürü en çok etkileyen üniversal kültür unsuru dindir. (...) Din insanın çocukluğundan beri etkisi altında bulunduğu bir değerler sistemidir. Dinin toplumlar üzerindeki etkisi, tarihî seyir içerisinde azalmıştır ama yok olmamıştır."⁽⁹³⁾

Millî ve dinî kültürün hazırladığı zihniyete göre bir insan vatanına, milletine ve grubuna bağlı olur. Bu durum şöyle açıklanıyor: "Zihniyet ferdi, mensup olduğu gruba bağlayan en sağlam en güvenilir bağdır. (...) Bir zihniyet ne derece hakim olursa ferdin, o zihniyeti gerekli kılan gruba bağlılığı o ölçüde olur. Millî zihniyet ferdi milletine bağlar. (...) O halde güçlü millet olmanın ön şartı, millî zihniyeti uyandırıp canlı tutacak özgü kültürün fertlerde yaşamasını sağlamaktır."⁽⁹⁴⁾

Devletlerin varlığı büyük ölçüde millî birliğin kuvvetine bağlıdır. Millî birlik de dinî ve millî kültürle sağlanır. Günümüz dünyasında muhalif devletler, sıcak savaşla yapmak istediğini, kültür savaşıyla gerçekleş-

(91) Prof. Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, ss. 102-103.

(92) Prof. Dr. Necati Öner, **Liderlerin TV'deki Basın Toplantısı**, Tercüman Gazetesi, 29 Ocak 1986.

(93) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1995, s.61.

(94) A.g.e., ss. 40-41.

tirmeyi amaçlamaktadır. Bu durum şöyle dile getiriliyor: "Sıcak harple yapılmak isteneni, kültür yoluyla yapmak. Bir millette millî kültür unsurlarını zayıflatarak bir boşluk yaratıp başka bir milletin kültür unsurlarını oraya hakim kılmak, başka bir ifade ile bir milletin kişiliğini kaybettirerek asıl amaç olan ekonomik istismarı sağlamaktır. Çağımızda sıcak harp yerini, sinsî fakat tehlikeli olan bu kültür emparyelizmine bırakmış görünmektedir."⁽⁹⁵⁾

b-) **Basın ve Yayın Hürriyeti:** Fikirlerin başkalarına iletilmesi için kitap, mecmua, gazete, broşür, afiş gibi yazılı vasıtalar; tiyatro, sinema, radyo ve televizyon gibi sözlü vasıtalar kullanılır.

İnsan hürriyetlerinin en hassasını basın ve yayın hürriyeti teşkil eder. Bu hürriyetin gerçekleşmesini sağlayan vasıtaların en etkilisi daha geniş kitlelere hitap eden radyo ve televizyondur. Kamu oyunu oluşturmada en önemli rolü oynadığı için basın yayına dördüncü kuvvet ismi de verilmiştir.

"İnsan, tabiatı gereği, mutlak bilgi sahibi olamaz. İnsan bilgisi görelî ve sürekli değişme içerisinde. (...) İnsanın mutlak bilgi sahibi olmadığının en büyük delili, her alandaki bilgisinin tarih içerisinde sürekli değişmesidir. (...) Olaylara bakış açısının, kullanılan metodun, kabul edilen ilkelere farklılığına göre sosyal alanla ilgili bilgilerde varılan sonuçlar da farklı oluyor. Öyleyse insan bilgisinde tekçilik (monisme) değil, çokçuluk (pluralisme) hakimdir. (...)

Tek doğru üzerinde ısrar eden totaliter rejimler insan tabiatına aykırıdır. Bunun içindir ki, tek fikri esas alıp ona dayanarak başka fikirlere hayat hakkı tanımayan rejimler ancak baskı metoduyla ayakta durmaktadırlar."⁽⁹⁶⁾

Basın ve yayın hürriyetine karşı devletler en ezici silah olarak sansürü kullanmaktadırlar. "Totaliter devletlerde basın, devletin tam kontrolü altındadır." diyen hocam, basın ve yayın hürriyetinin hassas bir konu olduğunu belirtirken de şu görüşleri ileri sürüyor: "Bu hassasiyet, basın hürriyetinin sağlayacağı fayda yanında zararlı olabilme imkânının da bulunmasından ileri gelmektedir. Basın hürriyetinin sınırlandırılması, insanın başka hürriyetlerini korumak içindir. (...) Egoizm duygusunu oto kontrolle zararsız bir seviyede tutmak her zaman pek mümkün olmaz. Onun için dışarıdan bir müdahale gerekir. Böyle bir müdahale de hürriyetin sınırlandırılması demektir. (...) Bu işi yapacak olan ise, toplumun yönetimini üstlenmiş olan devlettir."⁽⁹⁷⁾

(95) A.g.e., s.63.

(96) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, ss. 106-107.

(97) A.g.e., ss. 110-111.

Mütefekkirimize göre, kötüye kullanılma ihtimali fazla olan alanlarda basın kontrol altına alınmalıdır. Bu alanlar şöyle sıralanabilir.

1 - Fertle ilgili olarak: "Hiçbir" sebeple bir kişinin özel hayatı konu edilip küçük düşürülmemelidir. Ayrıca bir kişinin ahlâki değeri düşünülerek şerefının haleldar edilmesine de müsaade edilmemelidir.

2 - Toplumla ilgili olarak: Her toplumun kutsal saydığı dinî ve millî değerleri vardır. Ahlakî değerler de bunun içerisinde. Toplumlar bu değerlerle yaşarlar. Basın-yayın hürriyeti var diye bu değerlere hiçbir şekilde dokunulmamalıdır. Devletin varlığını tehlikeye düşürebilecek yayınlara müsaade edilmemelidir. (...) Devleti yıkacak tahriklerde bulunulmamalıdır.

3 - Önemli bir husus da, okuyucu veya dinleyiciye doğru bilgi ve doğru haber vermektir. Basın hürriyetine sığınarak yayınlanan yanlış bilgi ve haberler, toplumda onarılması güç yaralar açabilir."(98)

Basın-yayın hürriyetinin sınırı çizilirken "kişinin haklarını, toplumun değerlerini, devletin varlığını ve basın-yayının hür olmasını bir arada müteâla ederek alınacak tedbirlerde çok dikkatli olmak lazımdır. Biri diğerine feda edilmemelidir. (...) Basın-yayın hürriyeti, hürriyetçi demokrasi denilen liberal devletin şartıdır. Bu hürriyetin bulunmadığı yerde hürriyetçi demokrasi olmaz. Basın-yayın hürriyeti alanının genişliği ve bu hürriyetin kötüye kullanılmaması, uygulandığı ülkenin medeniyet seviyesi ile sıkı sıkıya ilgilidir."(99)

Hocam Necati Öner, hürriyetle otorite arasında sıkı bir ilişki görür. Ona göre, "bir taraftan otoritesiz hürriyet bilincine varılamaz, diğer taraftan hürriyet otoriteyi gerekli kılar.

Bir İngiliz yazarın dediği gibi "nasıl duvarsız oda olmazsa, sınırsız hürriyet de olmaz! Sınırsız hürriyet ancak Mutlak Varlık olan Allah için sözkonusu olur."(100)

İnsan hürriyeti sözkonusu olunca daima bir sınır da sözkonusudur. İnsan mutlak bir hürriyete sahip değildir. Bu durum da tabiidir. Hal böyle olunca hürriyetleri sınırlayıcı kim olacaktır? Problemin en önemli noktası da burasıdır.

Din hürriyeti Mutlak Varlıktan doğduğu halde, fikir hürriyeti insan bilgisinin göreliliğinden doğar. Din hürriyeti Mutlak Varlıktan kaynak-

(98) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s.111.

(99) A.g.e, s.112

(100) Necati Öner, **Felsefe Yolunda düşünceler**, İst. 1995, s.73.

landığı için bu alanın sınırı O'ndan başkası tarafından çizilemez.⁽¹⁰¹⁾ İnsan fert olması bakımından kendi hürriyetini çizemeyeceği için, onun diğer alanlardaki hürriyetlerinin sınırını çizecek başka otoriteler de söz-konusudur. O zaman insan hürriyetine sınır çizen otoriteler var demektir. Bunlar da "ya ilâhi olur ki bu Allah'tır; veya beşeri olur. Beşeri olanın en güçlüsü, belli kurallar sahibi olan devlettir.

Hürriyet alanlarının gerektiğinden fazla daraltılması insan haklarını ve haysiyetlerini zedeler. Onlara sınır koyan otoritenin yokluğu da anarşiye yol açar ve insanın en tabii hakkı olan yaşama hakkını bile tehlikeye sokar."⁽¹⁰²⁾

İnsan hürriyetini sınırlayan ilâhi otoriteyle beşeri otorite arasında mahiyet (nelik) farkı vardır. Bu nedenle bu otoritelerin çizdikleri sınırların değerlendirilmesi tabii olarak farklı olur. Yukarıda belirtildiği gibi "ilâhi otoritenin kaynağı, Mutlak Varlık olan Allah'tır. Mutlak varlığın her şeyi mutlak olduğu için, otoritesi de mutlaktır. Yani değişmez, sınırlandırılmaz. Böyle bir varlığa inanan insan, O'nun mutlak otoritesine teslim olmuştur ve bu otorite karşısında rıza göstermekten başka bir hal içinde değildir. Bu sebeptendir ki, insan için en etkili otorite Allah'ın otoritesidir. İnsan bu otoriteyi sezgiyle kabul eder ve akılla delillendirebilir.

Allah'ın mutlak, otoritesi eksik bir varlık olan insan tarafından temsil edilemez. İnsanlar, Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olamaz, ancak tebliğcisi olurlar. Onların varlık yapıları gereği bu böyledir. Peygamberler Allah'ın temsilcisi değil tebliğcileridir.

Allah'ın mutlak, otoritesinin sınırsızlığı yanında devlet otoritesinin sınırlı olması, onu temsil eden insanın tabiatı icabıdır. Devlet otoritesinin sınırsız ve mutlak olduğu yanlış kanaatine sahip olanlarca, ele geçirilen bu otoritenin bir zulüm aleti olduğu misalleri tarih sayfalarını doldurmuştur."⁽¹⁰³⁾

Mutlak bilgi sahibi olan Allah'ın çizdiği hürriyet sınırları da değişmez. Dolayısıyla Allah'ın çizdiği hürriyet sınırları da değiştirilemez. Bu emirler üzerinde tartışma da olmaz. Bunlar "ya kabul edilir veya reddedilir. Onları değiştirmek insan yetkisi dahilinde değildir. Eğer bir kişi bir dine sahip değilse tabii onun için ilâhi otorite ve din hürriyeti bahis konusu olamaz.

Beşeri otoritelerin koyduğu hürriyet sınırı insan bilgisine dayanır. İnsan mutlak değil eksik bir varlıktır. Onun bilgisi eksik ve görelidir.

(101) Necati Öner, **Felsefe Yolunda düşünceler**, İst. 1995, s. 113.

(102) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982. ss. 124-125.

(103) A.g.e., ss. 128-129.

Yani insanın bilgisi mutlak olmadığından, değişir, üzerinde tartışılabilir. Bu sebeple beşerî otoritenin koyduğu hürriyet sınırları üzerinde tartışılabilir, onlar değiştirilebilir."⁽¹⁰⁴⁾

İnsan kendine verilen aklı sayesinde diğer birçok varlıklara hakim olabilme gücünü elde etmiştir. Mütefekkirimizin son derece haklı olarak belirttiği gibi, "insanın, akıl gücünü, hiçbir alanda olumsuz yönde kullanmaması için kayıtlanması gerekir. (...) İnsan böyle bir sınırlandırmaya tabi tutulmazsa en tehlikeli bir yaratık olarak ortaya çıkar. Tehlike onun akıl gücüne sahip olmasından gelir. Diğer hayvanlar içgüdüleriyle hareket ettiklerinden hareketleri sınırlıdır. Her hangi bir etki karşısında, nasıl davranacağı önceden kestirilebilir. İnsan böyle değildir. Bir olay karşısındaki vaziyet alırken, en büyük rolü zeka oynadığından, insanın nasıl hareket edeceği bilinemez. Çünkü zekanın sınırı çizilemez. Hele değerler kontrolü dışında bulunan bir insanın davranışlarının önceden kestirilmesi asla mümkün olmaz. Öyleyse, insanın, zeka denen tehlikeli olabilecek aleti değerler kontrolü altında kullanması, insanın mecbur olduğu toplum hayatı için kaçınılmaz bir gerekliliktir. Din, ahlâk ve hukuk değerleri işte böyle bir gerekliliğin sonucu olarak, bir açıdan insan hürriyetini, insanın hayrına olmak üzere kayıtlayan unsurlardır."⁽¹⁰⁵⁾

Belirtmeye çalışıldığı üzere insan hürriyetini kayıtlayıp sınırlayan üç otorite vardır: 1- Allah, 2- Kollektif şuur, 3-Devlet.

İnsan bu otoritelere karşı sorumludur. İnsanın ne yapıp yapmayacağını bu otoriteler tayin eder. İnsan hürriyetinin sınırını da bu otoritelerin koyduğu müeyyideler çizer.

1- Allah:

Otoritelerin en büyüğü ve mutlak olanı Allah'tır. "Allah'a karşı sorumlulukta hürriyetin sınırını Allah çizer. Şunu yap bunu yapma diye sınırı daraltıp genişletme insanın elinde değildir, bu insanı aşar. O halde insan bunları değiştiremeyeceğine göre, eğer o dinde kalmak istiyorsa onun emirlerini tartışmasız ve şartsız kabul etmek durumundadır."⁽¹⁰⁶⁾

İslâm dini açısından bakıldığında zaman, "Allah'ın emirleri Peygamber tarafından tebliğ edilmiş Kur'ân'ın içindedir. Tartışılmaz olan işte bu Kur'ân'ın ayetleridir. Tartışılabilen bu ayetlerin yorumlarıdır. Ayetlerin tefsir tartışmaları bizatihi Allah'ın emirleri üzerinde değil, onların anlaşılması, onların yorumu üzerindedir. Kur'ân Allah'ın eseri, tefsir ise insanın eseridir. İnsanın her eseri tartışmaya açıktır."⁽¹⁰⁷⁾

(104) Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İst. 1995, s.74.

(105) Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İst. 1995, s. 186; Prof.Dr. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İst. 1982, s. 136.

(106) Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İst. 1995, s. 95.

(107) A.g.e. s. 75.

Allah hiçbir yerde, fakat her yerde olduğu için, Allah'ın otoritesinin kuşatmadığı zaman ve mekân bulunamaz. Bu bakımdan "İnsan Aşkın (transcendant= müteal) bir varlıktan neş'et etmeyen kayıtlardan kaçabilir. Bu kayıtların erişmeyeceği yer ve zaman bulunabilir. (...) İnsanın kaçamayacağı kayıtlayıcı, ancak onu aşan, ondan kurtulacak yer ve zaman bulamadığı Aşkın ve Mutlak bir Varlık olan Allah'dır. Böyle bir varlığa inanmayan insanın değişmeyecek değerleri olmaz. Dostoyevski'nin "Eğer Allah yoksa her şeye cevaz vardır" sözü bu gerçeğin ifadesidir. İnsanı kontrol altına alıp onu olumlu istikâmete yönlendirmede hukuk kuralları tek başına yetmez. Sorumluluğun sağlam kaynağı insanın iç kontrolüdür. İç kontrolü, ancak Aşkın Varlığın kayıtlayıcılığının etkisinde hissetmeyen insan, Hobbes'un "insan insanın kurdudur" sözünü doğrulamaktan öteye geçemez. (...)

Huzursuzluğun asıl sebebi insanlığın içinde bulunduğu değer buhranıdır. İnsan aşkın ve mutlak olan değere bağlı olmanın, Allahsız hürriyetin, başka ifade ile Allah'a ve O'nun kayıtlayıcılığına inanmayışın sıkıntısını çekmektedir. İnsan aşkın değere içtenlikle yönelirse, bilim ve tekniğin her nimeti onun huzuruna huzur katar; aksi durum, medeniyetin ve insanlığın yokolması sonucunu doğurabilir.⁽¹⁰⁸⁾

Allah'ın varlığı ve O'na inanç anarşist ve ateist filozofların düşüncelerinin aksine "İnsanın köleliğinin sebebi değil, insan hürriyetinin teminatıdır. (...)

Hürriyetini istediği şekilde kullanma imkânına sahip olan insanın, bu yetkisini olumlu istikamette kullanabilmesi için onun dıştan bir hakeme bağlı olması, bu hakemin otoritesini içte duyması, yani iç kontrolüne sahip olması lazımdır. Böyle bir otorite de (...) ancak Mutlak bir Varlığın, Allah'ın otoritesi olur. Devrimizde hürriyetlerin kötüye kullanılmasıyla insanların içine düştükleri huzursuzluk ve mutsuzluğun kaynağını, böyle bir otoritenin yokluğunda, yani Allah inancından uzaklaşmada aramalıdır.⁽¹⁰⁹⁾

Allah'ın dışındaki otoritelerin koymuş olduğu hüküm ve sınırlar daima tartışılabilir. Gerek kolektif şuur ve gerekse devlet insanlar tarafından meydana getirilmişlerdir. Dolayısıyla bu otoritelerin koyduğu sınırları da insan koymuştur. "O halde insan kendi koyduğu sınırı kendisi değiştirebilir. Bunun içindir ki ikinci derece otoritelere bağlı olan hürriyetlere ilişkin sürekli tartışma olur. Birincisinde olmaz. Böylece dinde sabit olan hürriyet sınırı, diğer alanlarda şartlara göre daralıp veya geniş-

(108) Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İst. 1995, ss. 186-187; Prof.Dr. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İst. 1982, s.137.

(109) Prof.Dr. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İst. 1982, s.138.

leyebilir. Hürriyet yolunda yapılan bütün kavgalar, insan hürriyetinin insan eliyle çizilen hudutları üzerindedir." ⁽¹¹⁰⁾

2- Kollektif Şuur:

İnsani bir otorite olarak kollektif şuurun hürriyetleri sınırlayıcı, yazılı olmayan birtakım kuralları vardır. "Ahlâk kuralları başta olmak üzere örf ve adetler bu cümledendir." ⁽¹¹¹⁾ "Bunların âlemşumul (universal) olanları, bir millete has olanları, bir gruba ait olanları bulunur. Bunlar bir toplumu kendisi yapan, yani onun kişiliğini kazandıran değerleri içerir.

Bir fert, içinde bulunduğu toplumdan (aile, kabile, millet, parti, klüp vs.) dışlanmamak, yabancılaşmamak için bu otoriteye uyar. Onların koyduğu hürriyet sınırları içinde kalmaya özen gösterir." ⁽¹¹²⁾

3 - Devlet:

Bir arada yaşamayı mümkün kılacak toplumsal kuralları devlet sağlamak durumundadır. Bu bakımdan devlet kendini hukuk kuralları ile temsil ettirir. "Bir devletdeki kanunlar, tüzükler, yönetmelikler, yönergeler belli bir amaç için fertlerin hareketlerini tayin eder, yani onun hürriyetlerinin sinirini çizerler. Buradaki kanun ve kurallar yazılıdır, uymayanlar için yine yazılı belli müeyyideleri vardır. Çizilen hürriyet sınırını açanlara sözkonusu müeyyideler, otorite adına, yetkililerce uygulanır. Beşerî otoritenin koyduğu sınırlar görelî olduğu için değişebilir niteliğini taşırlar. Hürriyet uğruna yapılan mücadeleler hep bu beşerî otoriteye özelikle, kural ve müeyyideleri yazılı olan devlete karşı olmuştur.

Görülüyor ki nitelikleri (mahiyetleri) gereği hürriyet mücadelesi ilahî otorite ile değil beşerî otorite ile olur. (...) Otoritenin tanıdığı hürriyet alanı içinde, hürriyetlerin sağlanması yine o otoritelerce olur. Emir, kural ve kanunlarla yapılan hürriyet kısıtlaması aynı zamanda bir korumadır. Hak koruma da hürriyetin müdafasıdır." ⁽¹¹³⁾

Devlet otoritesinin mutlaklığını savunmak, onu zulüm aleti olarak kullanmaya yol açar. "Devlet otoritesinin zayıflığı ve yokluğu da anarşiyi doğurur. Bu da insan için felakettir. Öyle ise devlet otoritesinin mutlaklığı, zayıflığı aynı sonucu doğurur. Her iki surette de insan hürriyeti gerçekleşmez." ⁽¹¹⁴⁾

(110) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1995, s.96.

(111) Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığınca 13-17 Kasım 1998'de Ankara'da gerçekleştirilen II. Din Şurasında sunulan yayınlanmamış tebliğ, s. 2.

(112) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1995, s.76.

(113) A.g.e., s.76.

(114) A.g.e., s. 96.

İnsanın hür olma, egoist olma ve bir arada yaşama mecburiyetinde bulunuşu bir nizam ve düzen ihtiyacını doğurur. Otoritenin gerekliliği de buradan doğar. Yukarıda belirtilen otoritelerin koyduğu hürriyeti sınırlayıcı kuralları aşmak suç teşkil eder. "İnsan bu sınırı aşmakla onu koyan otoriteye karşı sorumlu olur. Allah'ın çizdiği sınırı aşmak günah, devletin çizdiği sınırı aşmak suç, kolektif şuurun çizdiği sınırı aşmak ayıptır. Bunları işleyenler karşılığındaki cezayı çekerler."⁽¹¹⁵⁾

Bir toplumun hürriyete bakışı, kültürü ile yakından ilgilidir. "Kültür seviyesi yüksek toplumlarda hürriyetlerin kötüye kullanılması ihtimali azdır. Hürriyetlerin kötüye kullanılması, başkalarına dolayısıyla topluma zarar verir. Kültürlü ve de medeni insan, hürriyetini kullanırken duracağı yeri bilen insandır. (...)

Bir insan ne kadar çok dindar veya ne kadar çok bilgili olursa olsun ba_kasina bu niteliginden dolayı zarar gelmez. Bu bakımdan bu hürriyetlerin di_ardan kısıtlanması anlamsızdır.

Bir toplumda hürriyetlerin yeterince sağlanmasında iki ana unsur önemli rol oynar. Birincisi devletin şekli ve yönetim tarzı, ikincisi toplumun kültür seviyesidir."⁽¹¹⁶⁾

Müteffekkirimiz, hürriyetlere en elverişli devlet şeklinin çoğulcu demokrasi olduğunu söylemektedir. Ancak bu işte devlet şekli kadar yönetim tarzı da önemlidir. Kanunların, görevlerini gereği gibi yapabilmesi, yönetici ve uygulayıcıların zihniyetine bağlıdır. Bu tür rejimlerde, (...) seçime iştirak eden seçmen kitlesinin kültür seviyesi ne kadar yüksek olursa, ehil kişilerin seçilme ihtimali o kadar fazla olur. Hürriyetçi demokrasilerin talihsiz yani, ehliyetsiz kişilerin de seçilme imkânının bulunma ihtimalidir."⁽¹¹⁷⁾

Demokrasinin temelini "özgürlük ve eşitlik" e dayandığını belirten hocam, egemen olabilmek için özgür olmak gerektiğini, bu sistemde vatandaşlar arasında da bir eşitliğin olması durumunu ifade ediyor. Düşünürümüze göre, "maddî dünya ile ilgili kavramların içeriğinde anlaşma sağlandığı için bu bilgilere dayalı eylemlerde birlik sağlanır. Köprü yaparken, makina yaparken hep aynı fizik kanunlarına göre hareket edilir.

İnsanın manevî dünyası ile ilgili, yani insanlar arası ilişkiler, değerler bahis konusu olunca durum değişir. Sosyal bilimlerin uğraştığı konularda deneyim yolu ile ispat mümkün olmadığından, bu konularla ilgili kavramların içerikleri üzerinde bireyler arasında birlik sağlamak güçtür.

(115) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1995, s.89.

(116) A.g.e., s.77.

(117) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s. 146.

Bu aleme çokluk hakimdir. (...) Bir konu üzerinde farklı fikirler vardır. Bu alanda tek doğru yoktur. Kelimelerde doğruluk, güzellik itibarı olur. İşte bu gerçek demokrasinin en uygun yönetim şekli olduğu düşüncesinin dayanağıdır. (...)

Müşterek hayatın sağlıklı yaşanması için toplumun bütününe ilgilendiren eylemlerde, eylemi yönlendiren kavramların farklı anlamlarının birinin kabulünde zaruret vardır. Aksi halde o topluma düzensizlik, anarşi hakim olur. Bu da müşterek hayati mümkün kılmaz.^{"(118)}

Hocama göre, "hürriyetçi demokrasi ile idare edilmek isteyen toplumların hoşgörü fikrini benimsemesi lazımdır. Hoşgörü (tolérance) böyle bir rejimin ön şartıdır.

Hoşgörü başka inanç ve kanaatlere saygılı olma, farklı ifadelerden rahatsız olmama halidir. (...) Hoşgörü sırf hürriyetçi demokrasi rejiminin devam ettirilmesi için gerekli şart değil, aynı zamanda insan tabiatı gereği kazanılması icab eden bir haldir.^{"(119)}

"Eğer bir çevreye, bir topluma hoşgörü fikri hakim değilse, orada hürriyetleri sağlayacak olan kuralların fonksiyonlarının seçime getirilmesinde büyük güçlük çıkar. Hatta kanunlara rağmen hürriyetler toplumların kabul ettiği ölçüde bile gerçekleşemez.^{"(120)}

Böylece hoşgörü duygusunun hakim olmadığı toplumlarda, hürriyetleri sağlayan kanunların amacı gerçekleştiremeyeceklerini ortaya koyan düşünürümüz, hoşgörünün temelini din ve çevre şartlarına dayandırmaktadır. Bu hususta daha önce zikrettiği bir görüşü şöyle tekrar ediyor: "Farklı inançlar karşısında nasıl davranmak gerektiğine Kur'ân işaret etmektedir. Bakara suresinin 256. ayetinde '...dinde zorlama yoktur', Râd suresi 40. ayetinde Peygamber'e hitaben '... Sana düşen sadece duyurmaktır, hesap görmek de bize düşer', Kâfirun suresinde, '... senin dinin sana, benim dinim bana' buyruluyor. Hz. Muhammed bir hadisinde şöyle diyor: 'Sizden herhangi biriniz gayri müslim tabakadan birine zulmederseniz, yahut ona takâtinin üstünde vergi yüklerseniz ben onun tarafında olacağım' (...) Kur'ân'da Allah'ın kendi emrine uymayanlara karşı zor kullanılmamasını, onların hesaplarının kendisi tarafından görüleceğini, bir bakıma farklı inançta olanlara karşı hoşgörülü davranılmasını istemesi, onların inançlarının doğrulugundan değil tabiatı gereği, insanın yanlışa bağlanabilme özelliğinden, başka bir ifade ile insanın eksik bir varlık olduğundan ötürüdür.^{"(121)}

(118) Prof.Dr. Necati Öner, **Demokrasinin Epistemolojik Temeli, Felsefe Dünyası** Sayı 27, Ankara 1998, S. 4.

(119) Prof.Dr. Necati Öner, **Niçin Hoşgörü?**, Tercüman Gazetesi 2 Şubat 1986.

(120) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1985, s.71.

(121) Prof. Dr. Necati Öner, **Niçin Hoşgörü?** Tercüman Gazetesi 2 Şubat 1986.

Hoşgörünün arandığı, kesin bilgi elde edilemeyen beceri bilimlerde farklı, çoğu zaman da birbirine zıt teoriler olabilir. Bir çoğulculuğun bulunduğu beşerî bilimlerde hoşgörülü olma zarureti kendiliğinden ortaya çıkar. İnsanlar yaratılışları gereği "farklı yeteneklere sahiptirler. Gerek bir inanî edinmede ve gerek bilgi sahibi olmada bu farklılık kendisini gösterir. (...) Fertler farklı zihin kabiliyetlerine sahiptirler, herkes kendi zihin gücü ölçüsünde bilgi sahibi olabilir.

Sosyal çevrenin etkisine gelince, ilerlemiş bir toplumda yetişen bir kişi ile geri kalmış bir toplumda yetişen insanın bilgi seviyeleri bir olmaz. Aynı toplum içerisinde de dar çerçeveye hakim olan değer hükümlerinin ekonomik şartların etkisi ile de fertlerin bilgi seviyeleri aynı olmaz.

Öyle ise insanların inanç ve kanaatlerini içerisinde buldukları şartlara göre değerlendirmeli ve bunlar böylece anlaşılmaya çalışılmalıdır⁽¹²²⁾.

Her şey hoşgörü ile karşılanabilir mi? Böyle bir durum insani rölativizme götürmez mi? Elbette ki hoşgörünün de bir sınırı olmalıdır. Hoca-min haklı olarak berttigi gibi "Hoşgörü alanının genişliği ölçüsünde medenilikte ilerleme olur ama sınırsız ve mutlak bir hoşgörü hali düşünülemez. İlk hoşgörmezliğe (Intolérance) karşı hoşgörülü olunamaz. İkinci olarak insanın dinî, millî ve ahlâki değerleri ve tabii hakları vardır. Bunlar insanın insanca yaşamasını sağlar. Bu değer ve haklarını küçük düşürecek söz ve fiillere karşı hoşgörülü olunamaz. Demek ki hoşgörülük bir kayıtsızlık (indifférence) hali değildir.

Hoşgörü kanunla sağlanamaz, bu bir kültür meselesidir. (...) Belli bir bilgi ve medenilik seviyesi ister. Bu da ancak eğitim ve öğretimle kazanılır.⁽¹²³⁾

Yukarıda önemi belirtilmeye çalışılan hoşgörü, hakaret, tedhiş, saldırı ve değer yıkıcı faaliyetlere karşı da kullanılmaz. Belli sınırlar içinde önem ve geçerliğini koruyan hoşgörünün karşıtı, bilindiği gibi taassuptur. "Taassup bir inanca, bir fikre körü körüne bağlanma halidir. Yalnız bir fikre veya inanca sıkıdan sıkıya bağlanma her zaman taassup sayılmaz. Taassupta bir şeye bağlanma yanında saldırganlık da vardır. Mutaasıp kişi iştirak etmediği inanç ve kanaati hor görür, ona saldırır, onu şiddet yoluyla yok etmeye hazır durumda bulunur."⁽¹²⁴⁾

Taassup kavramı bizde yanlış kullanılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi herhangi bir inanca sıkı sıkıya bağlanarak onun tüm gereklerini

(122) Aynı Makale.

(123) Prof. Dr. Necati Öner, **Niçin Hoşgörü?** Tercüman Gazetesi 2 Şubat 1986.

(124) Aynı makale.

yapmak taasupla vasıflandırılmaz. Meselâ "İslâm'ın bütün gereklerini yerine getiren kişiye mutaassıp deniyor ki, bu yanlıştır."⁽¹²⁵⁾ "Dindarlıkla taasubu karıştırmamak lazımdır. Koyu dindar, yani dinî inançlarına sıkıdan sıkıya bağlı bir inanan mutaassıp olmayabileceği gibi, dindar olmayan bir kişi din taasubu gösterebilir."⁽¹²⁶⁾

Sadakatla taasup veya bağınazlığı birbirine karıştırmamak gerekir. Bir dinin, meselâ İslâm'ın, gereklerini yaşayan bir kimseye sadık bir mü'min denir. Böyle bir insandan zarar gelmez. Taassupta daima bir saldırganlık, bir şahıs görüşünün dışına çıkmama bulunur. Bu bakımdan hürriyetlerin en büyük düşmanı taasuptur, bağınazlıktır. Hürriyetler en iyi şekilde hoşgörülü ortamlarda kullanılabilir.

Araştırmaya mütefekkirimizin şu görüşüyle son vermenin uygun olacağını düşünüyorum: "Bir toplumda hürriyetler, o toplumun kaldıramayacağı ölçüde bulunursa, anarşiye inkılap eder; eğer hürriyetler gerektiği kadar uygulama alanı bulamıyorsa, insanın hürriyet hakkı ihlâl edilir. (...)

Bir toplumda hürriyetleri gereği gibi, toplumun yapısı ve medeniyet seviyesine uygun bir tarzda sağlayıp korumak, insanın insanca yaşamasını temin eden bir ortam oluşturmak demektir. Ne mutlu böyle bir ortamı meydana getiren devlet adamlarına sahip ülkelere."⁽¹²⁷⁾

(125) Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, İst. 1985, s.72.

(126) A.g.e., s.78.

(127) Prof.Dr. Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, İst. 1982, s.14.